БОРБЕ БРИГАДЕ V СРЕМУ

ФОРМИРАЊЕ 3. ГРУПЕ ВОЈВОБАНСКИХ УДАРНИХ БАТАЉОНА (3. ВОЈВОБАНСКЕ БРИГАДЕ) И ЊЕН ПРВИ ЗАДАТАК

У првој половини 1943. године антифашистичке снаге задале су одлучујуће ударце снагама фашистичке коалиције. После деблокаде Лењинграда, одлучујуће битке код Стаљинграда и великих успеха на свим осталим фронтовима, Црвена армија припрема се за највећу тенковску битку код Нурска и за нове офанзивне продоре који ће омогућити коначно ослобођење територије СССР. Ликвидацијом немачко-италијанских снага у Африци створени су реални услови за отварање другог фронта у Европи. У овом периоду и америчке снаге нанеле су тешке поразе Јапанцима на Гвадалканалу и Новој Гвинеји, чиме је омогућено планирање даљих успешних операција на Пацифику. Производња оружја, ратне технике и опреме држава антихитлеровске коалиције далеко је превазишла производњу држава фашистичке коалиције, како по квалитету тако и по квантитету. Немци и Јапанци више нису апсолутни господари неба и мора. Све је указивало на неизбежан пораз снага хитлеровске коалиције и победу савезника.[1]

На југословенском простору, јединице НОВ и ПОЈ су такође наносиле одлучујуће ударце окупаторско-квислинш-ким снагама. Плашећи се искрцавања савезничких снага на Балкан и Јадранску обалу, а након размотрене ситуације и постигнутог споразума на састанку у Виници (новембра 1942) и у Растенбургу (18. и 19. децембра 1942), Хитлер поверава врховном команданту Југоистока планирање и извођење за-

[1] Војноисторијски институт „Другк светски рат", књ. 3. стр. 36-59, 182-199, 239-280, 303-314 (убудуће: „Други светски рат").

машних операција против Народноослободилачке војске Југославије. Овим операцијама (назване од непријатеља \Л/еЈ55-1, У\/еЈбб-2 ј \Л/еЈбб-3) снаге од преко 80.000 војника, планирано је уништење НОВЈ у простору Карловца, Огулина, Бооанског Петровца, Приједора и Глине (Вајс-1) и у простору Дрвара, Ливна, Јајца и Кључа (Вајс-2), и разоружање четника у Херцеговини и Далмацији (Вајс-3) од стране италијанских група. Операције су отпочеле 20. јануара 1943. а завршене битком на Неретви, када је главнина Оперативне групе Врховног штаба са преко 4.000 рањеника, под врло тешким околностима, успешно прешла р. Неретву (16. марта) и у бојевима код Калиновика, Улога и Невесиња нанела тешке поразе четницима Драже Михаиловића (22. март 1943). Пошто у овим операцијама непријатељ није успео да уништи Главну оперативну групу НОВЈ-а, он одмах припрема и подузима нову операцију под називом Шварц (Зсћмагг), да би јачим снагама (117.000 војника према 19.000 бораца НОВЈ) из ширег рејона, стезањем обруча, окружио и уништио снаге НОВЈ на планинском платоу између р. Пиве и Таре. Та операција, позната као ,,пета офанзива" или ,,битка на Сутјесци", отпочела је 15. маја и трајала све до 15. јуна 1943, када се главнина Оперативне групе са Врховним штабом, после тешких и драматичних борби, пробила из окружења и преко цесте Калиновик-Фоча продужила ка источној Босни. За то време остале јединице НОВ и ПОЈ, по наређењу ВШ,в ршиле су снажан притиоак на гарнизоне непри}атеља и комуникације, како би привукле његове снаге на себе, онемогућиле непријатељу снабдевање трупа које учествују у овој операцији и тиме слабиле његов притисак на Главну оперативну групу.[2]

У том периоду значајан допринос дале су војвођанске јединице. У источној Босни, 1. и 2. војвођанска бригада (које до априла дејствују нао 1. и 2. група ударних батаљона) водиле су непрекидне борбе са немачким, усташко-домобранским и четничким снагама у Семберији, на Мајевици и Бирчу, и постигле изванредне резултате, поготово у ликвидацији четничких снага (Тобут, Богутово село и Кисељак-Растошница). Непријатељу су нанети велики губици, *а* заплењена је и већа ко-

[2] Исто, стр. 105—143; Зборник „Неретва" књ. 1, стр. 13—63; Зборник „Сутјеска", књ. 1, стр. 3—55.

личина оружја и муниције што је омогућило да се наоружа преко 1.000 нових бораца упућених из Срема за попуну ових јединица. На тај начин су 1. и 2. војвођанска бригада, заједно са М,ајевичким одредом и 6. источнобосанском бригадом из ширег рејона непосредније садејствовале борбама Главне оперативне групе у биткама на Неретви и на Сутјесци.[3]

И у Срему, снажним притиском снага Сремског одреда на непријатељске гарнизоне по селима и сталним диверзантским нападима на жељезнички и путни саобраћај, непријатељ је био присиљен да, ради обезбеђења главних комуникација и окупаторске власти, стално ангажује јаче снаге распоређене по целом Срему. Од почетка 1943. у Срему су биле следеће непријатељске снаге:

У Руми: „Жандамеријско начелство Рума" са 10 срескКх и више сеоских жандармеријских станица са укуино 1.500 жандарма и полицајаца; Штаб са деловима 173. резервне дивизкје; штаб немачког команданта Срема, чији је задатак био да са стражарским јединицама обезбеђује пругу од Сл. Брода до Београда; Штаб немачког 1. и 2. батаљона „генерал Лаудон" с четама распоређеним у Руми, Врднику, Гргуревцима и Платичеву; Штаб и делови Сремског здруга и 1. ловачка бојна.

У Сремској Митровици: Штаб и делови 2. усташког стајаћег здруга; Штаб 12. жељезничке стражарске бојне (чије је људство распоређено на деоници пруге Ср. Митровица—Рума) и Лучко поглаварство.

У Земуну: Штаб 1. домобранског регрутног пука са јединицама распоређеним у Земуну, Ср. Митровици и Винковцима; 4. батаљон од четири чете за обезбеђење возова и бродова; Команда жандармеријских јединица, 7. ваздухопловни аеродром, Морнаричка бојна, Посадна чета, Мјесно заповједништво и Лучко поглаварство.

У Петроварадину: Домобрански ваздухопловни школски пук, Артиљеријска подофицирска школа, Посадна чета и Лучко поглаварство.

Делови 3. и 5. ловачког домобранског пука повремено су били на линији Р\/ма—Ср. Митровица—Гуња; 92. моторизовани пук је у мају био на линији Шид—Ср. Митровица; 11. жељезнички стражарски батаљон на обезбеђењу пруге-деонице од Шида до Осијека; 12. жељезнички стражарски батал^он на обезбеђењу деонице од Шида до Руме; 13. жељезнички стражарски батаљон на обезбеђењу деонице од Инђите до Ст. Пазове; 6. усташки батаљон налазио се у рејону Нештина и Моровића. У другој половинт: године у Ср. Карловцима налазио се 2. батаљон 2. добровољачког полицијског пука „Хрватска", а краће време, на линији Винковци—Брчко, били су делови 4. и 8. ловачког домобранског пука. (Поред

[3] Ж Атанацковић н.д., стр. 330—332; П. Грујић нд., стр. 13—16.

наведених јединица у Срему су се у току 1943. године краће или дуже време задржавале и следеће јединице: 1. козачка коњичка дивизија, делови 187. и 297. немачке резервне дивизије, 901. тенковског иука, 14. полицијског немачког пука и 186. гренадирског батаљона). Осим тога, треба имати у виду и чињеницу да је све способно немачко становништво у Срему (од 16—60 година) било наоружано и сврстано у „Алармне батаљоне" који су се окупљалк по позиву — у случају напада на њихово место, када су вршене реиресалије против цивилног становништва или предузимане акције против јединкца батаљона и одреда".[4]

до почетна маја 1943. године, иако је већ речено, НОП и оружана борба у Војводини су у пуном успону, посебно у Срему. Дејствима јединица Сремског одреда који је нарастао на четири батаљона, непријатељ је сабијен у веће гарнизоне. Веће груписање непријатеља и његово боље организовање за одбрану захтевало је стварање јединица јаче ударне снаге, веће маневарске способности и примену друге тактике ратовања, посебно у нападима на насељена места. Нарастање снапа НОП и оружаних јединица захтевало је формирање и једног војвођанског штаба, који би руководио дејствима свих војвођанских јединица. Анализирајући војно-политичку ситуацију, Покрајински комитет је, почетком маја, донео одлуку да се формира Оперативни штаб за Војводину, реорганизује Сремски одред и формира 3. група војвођанских ударних батаљона. Назив Оперативни штаб за Војводину остао би све док Врховни штаб не одобри формирање Главног штаба за Војводину, за што је већ био упућен предлог ЦИ ИПЈ и Врховном штабу од стране ПИ ИПЈ за Војводину.[5] И 3. група ударних батаљона носила би тај назив све док Врховни штаб не потврди формирање ове јединице и не озваничи назив 3. војвођанске НОУ бригаде.

Одмах након формирања, Оперативни штаб је приступио спровођењу одлука ПИ ИПЈ за Војводину. Из Сремског одреда извлачи 1. и 3. батаљон и једну ојачану чету из 4. батаљона (Босутског) да би се формирала 3. група војвођанских ударних батаљона. У састав реорганизованог Сремског одреда улазе: 1. фрушкогорски и 2. посавско-подунавски батаљон, самостална Босутска чета, Пограничка чета (обезбеђивала леву

[4] Ж. Атанацковић, н. д., стр. 275—276; С. Савић н. д., стр. 188-189.
[5] Љ. Василић, н.д., стр. 154.

обалу Саве од с. Бољеваца до с. Јамена ради спречавања упада четника из Србије) и Диверзантска група.[6]

Када је донета одлука о формирању 3. групе војвођанских ударних батаљона, одређен је и његов Штаб: командант Петар Матић Дуле, политички комесар Бора Иванишевић, заменик команданта Новак Атанацковић Дугачки, заменик политичког комесара Урош Остојић Ћетић, начелник Штаба Милован Ковачевић и руководилац СИОЈ-а другарица Ранка Божозић. Остали органи Штаба (обавештајни официр, референт санитета, интендант и орпани других служби) нису предвиђени, јер ти органи, у тадањим условима организације живота и рада у Срему, нису били потребни (све ове службе биле су развијене и беспрекорно су функционисале на територији Срема под контролом Сремског одреда, Иоманде подручја и команди места). Истина, батаљони су имали обавештајне официре и интенданте батаљона, који су се у свему ослањали на наведене органе територије.

Непосредно пре доношења одлуке о формирању 3. групе војвођанских ударних батаљона, у Срему је, по директиви ОИ ИПЈ за Срем и ПИ ИПЈ за Војводину, у пуном јеку политичка активност за мобилизацију нових бораца и прикупљање намирница и опреме (одећа, обућа, рубље) за попуну јединица 1. и 2. војвођанске бригаде и болница у источној Босни. На овим задацима ангажовали су се сви партијски и омладински форуми, НОО и све организације НОП, а Иоманда подручја и команде места организовале су смештај, исхрану људства и складиштење прикупљене опреме и хране. У том циљу организована су три сабирна центра: у југоисточном делу Срема (Мишковци), у Подунављу (село Сасе – сада Нови Иарловци) и у Фрушкој гори, (Широки До)[7]. Половином маја у овим центрима нашло се 1.100 добровољаца и око 100 двопрежних кола са намирницама. Тада Оперативни штаб за Војводину,

[6] Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4.

[7] Зборник 1/6, стр. 306—308; Љ. Васклић, н.д., док. 44, стр. 154. изјава генерал-пуковника Петра Матића, тада кдта 3- групе војвођанских ударних батаљона и касније 3. војвођанске ударне бригаде (Убудуће „Изјава Петра Матића"); Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4.

Штаб 3. војвођанске бригаде са члановима Главног штаба НОВ и ПО Војводине у Босутским шумама, лето 1943. Стоје слева надесно: Новак Атанацковић Дугачки, заменик команданта; Петар Матић Дуле, командант; Бора Иванишевић, политички комесар и Урош Остојић Бетић, заменик политичког комесара бригаде. Седе слева надесно: Аћим Груловић, командант, и Саво Оровић, начелник Главног штаба НОВ и ПО Војводине

према ранијој одлуци ПК КПЈ, организује пребацивање добровољаца и нола са намирницама и опремом из југоисточног дела Срема и Подунавља на Фрушку гору у рејон Широког дола, где је требало да се оформи транспортна колона, коју би 3. група војвођанских ударних батаљона и део јединица Сремског одреда спровели до р. Саве и пребацили у источну Босну.

Одлуку Покрајинског комитета КПЈ саопштио је команданту 3. групе војвођанских ударних батаљона Аћим Груловић

15. маја у с. Прхову.[8] Обавестио га је о саставу 3. групе војвођанских ударних батаљона, о ^рставу Штаба, информисао га о ситуацији и упознао са будућим задацима јединице, посебно указавши на одговорност у извршењу првог задатка – спровођење и обезбеђење транспорта за источну Босну. Остали чланови Штаба 3. групе надазили су се код својих ранијих јединица. У том тренутку 1. батаљон (раније Фрушкогорски) налазио се у Фрушкој гори на обезбеђењу групе добровољаца и прикупљене опреме и намирница у том делу Срема; 2. батаљон (бивши 3. батаљон 3. одреда) у с. Шимановцима и с. Угриновцима где је, такође, са Подунавско-посавским батаљоном Сремског одреда (у с. Карловчићу, Шимановцима и с. Мишковци) обезбеђивао прикупљене групе добровољаца из југоисточног Срема и припремао их (заједно са колима и храном) за пребацивање у Фрушку гору. Босутска чета се налазила у Босутским шумама.

[8] До сада није пронађен документ који би потврдио тачан датум одлуке Оперативног штаба за Војводину о формирању 3. групе војвођанских ударних батаљона- Најлогичније би било да се као најтачнији узме 15. мај, када је Аћим Груловић ову одлуку саопштко њеном команданту и када он полази на извршавање првог задатка групе. То би, у ствари, био дан формирања и почетак постојања 3. војвођанске бригаде, јер је као таква и замишљена, а и дејствовала је. Први званкчни документ је Наредба Врховног команданта од 2. јула 1943. о формирању 16. војвођанске дивизије, у коју улази и 3. војвођанска бригада (Зборник 11/1, стр. 300). Овом наредбом само је потврђено постојање 3. војвођанске бригаде. Други документ је „Оперативни извештај Главног штаба Војводине" од 25. јула 1943. у којем се помиње борба 2. батаљона 3. војвођанске бригаде вођена 2. јуна 1943. на друму Ириг—Каменица (Зборник 1/6, стр. 348)- Углавном сви аутори који су до сада обрађивали ову тему, полазећи од овог документа, узели су 2. јуни као дан формирања Бригаде. Мислим да је то погрешно, јер поменути „Оперативни извештај ..." обухвата период јуни-јули, а да је којим случајем захваћен и период мај-јули, тада би се све акције 3. групе војвођанских ударних батаљона потгстоветиле са акцкјама 3. војвођанске бригаде. Треба имати у виду да је извештај писан двадесет дана пошто је Наредбом ВК већ потврђсно постојање Бригаде, и да она у свести чланова Главног штаба већ давно жкви и дејствује, јер су чланови Главног штаба некадашњи чланови Оперативног штаба Војводине. Због тога је логичније да се као званични датум прихвати 15. мај, када бригада и де факто почкње да живи и дејствује.

У моменту формирања, 3. група војвођанских батаљона могл,а је имати око 450 бораца, од којих преко 70 чланова КПЈ, 20 кандидата за чланове КПЈ и око 80 скојеваца. Први батаљон је био најјачи и имао је 228 бораца (2 другарице), 2. батаљон 150 (11 другарица) и Босутска чета преко 70 бо~раца.[9] Батаљони су имали тројну формацију. Штаб 1. батаљона сачињавали су: командант Милан Секендек Шмуђа, политички комеоар Илија Романовић Роман (убрзо Жика Милетић Жиле), заменик команданта Марко Степанов, заменик политичког комесара Мића Тадић Србијанац. Штаб 2. батаљона: командант Жика Стојшић, политички комесар Милан Узелац Шуле; заменик команданта Васа Мајић Лука; заменик политичког комесара Арса Ковачевић Ака (убрзо Ђура Ливада Раденко). Команда Босутске чете: командир Милан Анчић, политички комесар Пантелија Крстић Куштра и заменик политичког комес,ара Миша Бркић. Неки од наведених руководилаца (нпр. командант 2. батаљона) налазили су се на војном и политичком курсу у с. Огару и с. Мишковци, којег су организовали ОК КПЈ за Срем и ПК КПЈ за Војводину (Жика Стојшић, Милан Корица Ковач, Јана Богићевић, Душанка Јовичић, Ђурђица Јефтић и др.). Чете су биле нумерисане од 1—7: 1,

[9] Толико су 1. и 2. батаљои (раније 3. батаљон 3. одреда) бројали непосредно пред формирање 3. групе војвођанских ударних батаљона. Четврти батаљон (Босутски) 3. одредаимао је 139 бораца. Ако је у састав 3. групе батаљона одвојио ојачану чету, а од осталог људства формирао Самосталну босутску чету у реорганкзованом 3. (Сремском) одреду, онда је логично да је људство овог батаљона подељено на два приближно једнака дела. Не иекллчује се могућност да је тај број за неколико наредних дана и повећан, јер је прилив нових бораца био свакодневан, али за потврду не постоји ни један други документ сем Прегледа бројног стања 3. одреда (по батаљонима) на дан 14. маја 1943- (Зборник 1/6, стр. 310 к напис Уроша Остојића „Ни зрна жита окупатору" — Сећања комесара војвођанских бригада, књ. 1, стр. 268). У сећањима старешина 3. војвођанске бригаде (Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4) наводи се да је из Босутског батал>она дошло 100—120 бораца (у оквиру Босутске чете која је ушла у састав 3. групе батахшна). То не би било логично, јер би у том случају у Самосталној босутској чети 3. сремског одреда остало само 19—39 бораца- Мог\ћно је да је Босутска чета 3. групе батаљона толико бројала када је формално ушла у састав 3. групе војвођанских ударнкх батаљона, а то је било девет дана касније.

2. и 3. чета 1. батаљона; 4, 5 и 6. чета 2. батаљона и 7. босутска чета.

Оперативна просторија 3. групе војвођанских ударних батаљона (убудуће 3. војвођанске ударне бригаде), по којој ће се кретати и на којој ће изводити борбена дејства до краја септембра 1943, обухвата целу територију Срема. Њен основни задатак је био да на тој просторији изненаднс&г ноћним на падима ликвидира непријатељске посаде, а поготово оне које ометају одржавање веза између слободних територија у Срему и покрете наших јединица; да из заседа сачекује и уништава непријатељску живу силу у покрету; да ноћним и дневним диверзантским .акцијама и заседама омета саобраћај, руши и уништава путне комуникације, објекте на њима и саобраћајна средства непријатеља; да спречаза упад мањих јединица непријатеља на слободне територије Срема и обезбеђује неометано функционисање организација и органа власти НОП-а; да омета непријатељу извођење рација против становништва, пљачку његове имовине и прикупљање и одношење летине, ,а у исто време, да врши конфискацију имовине и летине непријатеља и домаћих издајника, да их уништава и да извршава и низ других задатака. Ово су општи задаци које је формулисао Оперативни штаб за Војводину. Штаб бригаде, штабови батаљона па и команде чета имали су широка овлашћења и иницијативу у избору објеката за напад, као и у планирању самог напада. При томе ће се ослањати на информације добијене од обавештајне службе Одреда, Ком,анде сремског подручја и команди места или на информације партијских органа и НОО.

У тренутку формирања Бригада није имала развијене родове и службе, а ни администрацију. За развијање родова није било оружја, за службе средстава, а за неке службе у сремским условима није ни било потребе. Међутим, добијањем топа, тешког минобацача и тешких митраљеза, убрзо ће се формирати Пратећа чета бригаде као зачетница рода артиљерије. Организација везе у Бригади почивала је на курирским и сигналним средствима.

Бригада је имала органе интендантске службе – економе чета и интенданте батаљона, али њене јединице, па ни Бригада као целина, нису имали коморе и кухиње. То у Срему, где је НОП био врло јак и развијен, није ни било потреб-

Ранка Божовић, секретар СКОЈ-а у Бригади, умрла 1979.

смештаја бораца, почивала је на позадини. Народ је преио својих НОО, организација НОП и војно-позадинских установа (команди места) обезбеђивао све потребе јединица. Борци су храну добијали по иућама у којим,а су били смештени, или из заједничких казана, коју су такође припремали мештани ако су били изван насељених места у партизанским логорима. Приликом дужих маршева обично се добијала сува храна (најчешће хлеб и сланина).

Снабдевање обућом и одећом вршено је и расподелом плена. Рубље су прале домаћице у кућама где су борци били смештени ради одмора и исхране. Често, ако није било времена за прање, то је вршено заменом с,а домаћином куће.

Бригада у првој фази није формирала стандардну санитетску службу. Имала је санитетске органе – референте санитета и четне болничарке, али обучене само з,а пружање прве помоћи (превијање) рањеном борцу. У даљој медицинској обради и лечењу рањеника и болесника, јединице Бригаде су се ослањале на територију где је та служба била развијена. Превијени рањени борци су одм,ах евакуисани на слободну територију и остављани на лечењу у селу куда су органи НОП-а и команде места упућивали болничарке и лекаре. Рањеници су обично смештани у сеоске куће које су имале подземна

склоништа (тзв. „базе") у која су склањани за време наиласка непријатељевих јединица и рација.

За време боравка Бригаде у Срему, наређења су издавана усмено, у непосредном контакту са штабовима батаљона и чета. Тако су, углавном, вршена и обавештавања и извештавања. Ређе је чињено у писаној форми – цедуљицама које би одмах затим биле уништене. Изузетак су извештаји за Оперативни и касније Главни штаб Војводине, који су подношени у писаној форми. Евиденција бораца вођена је по четама и батаљонима, али претежно по псеудонимима који је сваки борац имао. Оваква коресподенција и евиденција имала је за циљ да се спречи непријатељу, у случају да му документи падну у руке, да се свети породицама чији су синови били у партизанима поготово онима из градова и села под контролом непријатеља.[10]

Тако организована и наоружана 3. војвођанска НОУ бригада одговарала је потребама Срема. Она, додуше, није била у стању да напада знатно јаче поседнуте, орпанизоване и утврђене гарнизоне. Али, неоптерећена коморама и рањеницима, а борци сувишном опремом, Бригада је била лако покретна и способна за брзе и ефикасне маневре и нападе на објекте и циљеве за које се непријатељ није надао, а поготово је била способна за извлачење из окружења (а та опасност је стално била присутна у Срему), јер ничег није било што би је везивало и задржавало, сем у случајевима обезбеђења и спрозођења добровољаца за источну Босну.

Пошто је саслушао одлуку Оперативног штаба за Војводину, командант 3. војвођанеке ударне бригаде истог дана одлази на један салаш у близини с. Шимановаца, где се налазио Штаб 2. батаљона са својим јединицама. Ту се сусрео са својим будућим замевиком Новаком Атанацковићем Дугачким и замеником политичког комесара бригаде Урошем Остојићем Ћетићем. Нао дотадашњи командант (Атанацковић) и заменик политичког комесара (Остојић) 2. батаљона, они су га упозна-

[10] Те мере су, у условнма борби у Срему, сасвим исправно предузете. Међутим, као последица тих мера, не постоји ни један документ (борбена заповест, наређење, извештај) Штаба бригаде и штабова батаљона на основу којих би сигурније хмогли реконструисати живот, борбена дејства, покрете бригаде и батаљона из тог периода.
)

ли са стањем и проблемима у Батаљону. Након тога, у окрњеном саставу, одржан је и први састанак Штаба бригаде, којем су присуствовали и остали чланови штаба 2. батаљона. Матић их је упознао са одлуком Оперативног штаба за Војводину о формирању 3. групе војвођанских ударних батаљона, односно 3. војвођанске бригаде, затим о саставу Штаба и непосредним задацима, а у првом реду о обезбеђењу и праћењу транспорта за источну Босну. Том приликом издато је и прво наређење Штабу 2. батаљона да Батаљон у току сутрашњег дана буде спреман за покрет. У договору са НОО и Командом места организовано је довођење дела транспорта којег батаљон треба да отпрати до Саса (Нови Карловци), а одатле и са другим делом до Фрушке горе.[11]

Батаљон се 16. маја прикупио у с. Шим,ановцима и по паду мрака кренуо за Сасе. Са собом је повео 300–400 омладинаца добровољаца и око 30 кола хране. Железничку пругу Земун–Загреб прешао је ноћу 16/17. маја између Старе Пазове и Инђије, и ујутро већ био у Сасама. Батаљон је одмах организовао обезбеђење од Старе Пазове, Инђије и Ср. Карловаца где је непријатељ, на 18–20 км, држао јаке снаге. Овде су се налазиле нове групе добровољаца. У Сасама Батаљон остаје два дана. То је било довољно да Штаб бригаде и Штаб 2. батаљона, заједно са Командом места и месним НОО, припреме и организују покрет добровољаца и кола са храном.

Ипак је 17. маја дошло до непредвиђеног сусрета са непријатељем. Једна група Немаца камионом је изненадно прошла кроз село према Сланкамену. Иако није било наређено, на њих је у повратку отворена ватра. Страховало се да би после тога могла уследити интервенција Немаца од правца Инђије и Пазове. На срећу, то се није десило.[12]

Увече је формирана колона у којој се нашло 400–500 добровољаца и око 50 двопрежних кола са храном и опремом и из Саса кренула за с. Нерадин. Пругу и пут Земун–Нови Сад прешла је између Инђије и Бешке. Колона је обезбеђена на тај начин што је 2. батаљон истурио две чете у претходни-

[11] Сећања Петра Матића.
[12] Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4; П. Матић „Велики транспорт је пошао" („Сећање команданата војвођанских бригада", стр. 160–161).

цу а једну у злштитницу. Чете у претходници, по доласку на пругу, држале су обезбеђење – једна од правца Инђије, а друга од Бешке, све док колона није прешла пругу. У с. Нерадин колона је стигла 19. маја ујутро и ту остала цео дан ради одмора и исхране људства и коња. По паду мрака наставила је покрет према западном делу Фрушке горе и ујутро 20. маја стигла у рејон Фрушке горе северно од Манђелоса и Шуљма. У овом рејону већ су се налазиле две групе добровољаца – једна која се ту прикупљал,а из села око Фрушке горе и друга коју је допратио Подунавско-посавски батаљон Сремског одреда из с. Мишковаца. Сем њих и јединица Сремског одреда, ту се налазио и 1. батаљон 3. војвођанске ударне бригаде, а били су ту и Оперативни штаб за Војводину, Штаб Сремског одреда и други форуми.

План Оперативног штаба био је да се у току овог дана изврше све припреме и крене према Сави још у току ноћи 20/21. маја. Међутим, док су се увелико изводиле припреме јединица и ненаоружаних бораца за формирање колоне, у Фрушку гору је из Босутских шума стигао политички комесар 3. батаљона Сремског одреда који је био задужен за прихват транспорта и његово пребацивање преко Саве у рејону Лисника, Босутске шуме. Он је Оперативни штаб за Војводину и Штаб бригаде обавестио о присуству јаких домобранских снага у рејону села Сремска Рача–Моровић–Јамена. У ствари, радило се о 3. и 5. домобранској ловлчкој пуковнији и једном комбинованом батаљону Немаца, домобрана и усташа. У исто време од обавештајних органа Одреда стигла је и информација да се по селима дуж комуникације Шид–Ср. Митровица разместила једна немачка – Ромелова моторизована дивизија која се из Африке пребацује на Источни фронт. У ствари, био је то 92. немачки гренадирски моторизовани пук доведен ради извођења акција у Срему. У таквој ситуацији Оперативни штаб одлаже покрет за један дан, док се информације не провере.

Пошто је убрзо потврђено да су подаци тачни, одржан је састанак Оперативног штаба са Штабом 3. војвођанске бригаде и Штабом Сремског одреда. Овом састанку присуствовао је и командант 1. војвођанске бригаде Марко Перичин Намењар који је у Фрушку гору дошао да одведе транспорт за источну Босну. Размотрена је ситуација у вези са раз-

мештајем непријатељевих снага на просторији кроз коју колона до р. Саве треба да прође. Узета је у обзир и варијанта да је непријатељ о нашим намерама обавештен и да жели да нас у том рејону нападне >и уништи. Било је дилема шта предузети и како поступити. У Фрушкој гори се даље није смело остати са великим бројем ненаоружаних људи и кола. Одустати од покрета значило је да треба извршити деконцентрацију и ненаоружаног људства и јединица и њихово упућивање назад у села, што је било и опасно и неприхватљиво. Питање је када би се опет створили услови за организовање транспорта, тим пре што је за ово људство већ било обезбеђено оружје у источној Босни. После свестране анализе, преовладало је мишљење да покрет треба извршити већ у току следеће ноћи,

Ситуација се, међутим, компликовала и тиме што су следећег дана, ујутро 21. м,аја, немачко-усташке полицијске снаге из Ср. Митровице (са шефом полиције Еугеном Ђурићем) изненада упале у с. Манђелос и отпочеле хапшења, стрељања и пљачку становништва. Нада је о овоме извештен, Оперативни штаб поново одржава састанак са штабовима 3. бригаде и Сремског одреда. Одлучено је да се непријатељске снаге у Манђелосу нападну и протерају, јер би, у супротном представљале опасност за покрет колоне. Тај задатак је поверен 1. батаљону 3. војвођанске ударне бригаде и једном батаљону и Пратећој чети из Сремског одреда. Оба батаљона кренула су са Фрушке горе и напали Манђелос, један са северозапада, а један са североистока. Полицијске снаге су биле изненађене овим нападом усред дана, али су се брзо средиле и пружиле жилав отпор. У уличним борбама, које су трајале неколико сати, ипак су попустили и у паници побегли за Ср. Митровииу. Нису имали времена да поведу похапшене сељ,аке и понесу опљачкане ствари и намирнице. Изузев једне групе, коју је непријатељ још пре подне отпратио за Ср. Митровицу, свм остали сељаци су ослобођени. Ипак, до напада батаљона непријатељ је успео да стреља преко 10 мештана.[13] Непријатељ је у овој борби имао 4 мртве усташе и непознат број рањених.[14]

[13] Исто.
[14] Зборник 1/17, стр. 432 (Извештај 4. оружничке пуковније од 30. маја 1943).

После борбе батаљони су се пред мрак вратили у Фруш« ку гору. Одмах је настављена припрема за формирање колоне, за чије обезбеђење су одређени 3. војвођанска бригада (1. и 2. батаљон) и 2. батаљон Сремског одреда. Батаљони 3. бригаде одређени су у претходницу, а батаљон Сремског одреда у заштитницу. У средини колоне налазили су се ненаоружани бооци, кола са храном и опремом и један део бораца за непосредно обезбеђење. Због борбе у Манђелосу колона је са Фрушке горе кренула тек око 21 час прем,а прузи Шид – Ср. Митровица, коју је требало прећи између с. Кузмина и Иукујеваца, а затим продужити према с. Вишњићеву (Грку). У колони дужине 6–7 км налазило се око 800 наоружаних и 1100 ненаоружаних бораца и 100 двопрежних кола. Ту се налазио и Оперативни штаб за Војводину, који је пошао за источну Босну одакле ће продужити за Врховни штаб на реферисање. Иолона је требало да у току ноћи 21/22. маја превали око 55 км, од логора у Фрушкој гори до логоришта у Босутским шумама на Лиснику.

Покрет колоне је због ноћи и великог броја двопрежних кола, био успорен и доста се касно стигло на пругу. По избијању на пругу 2. батаљон 3. бригаде, који је био у претходници, остаје на обезбеђењу све док цела колона није прешла пругу. Прелазак преко пруге ометао је и прекидао пролазак V' два воза. Због тога цела колона није успела да пругу пређе у току ноћи, већ су се задњи делови пребацивали у свитање.

Даљи покрет није могао остати незапажен и неосмотрен од стране непријатеља. Делови 92. немачког моторизованог гренадирског пука, који су се налазили у с. Иузмину и с. Иукујевцима, приметили су колону и, из тенкова и са црквеног торња отворили митраљеску ватру, али нису кренули тенковима. Међутим, у делу колоне (транспорт са храном) дошло је до краћег комешања јер су се коњи уплашили пуцњаве. Но, брзо су умирени и покрет је настављен. Срећом, од непријатељске ватре рањен је само један борац. Ово је за цео подухват и за колону био најкритичнији тренутак и просто је несхв,атљиво зашто непријатељ није предузео ?[г] напад. У том тренутку, поред пешадије, у с. Иузмину је било око 20, а у Иукујевцима око 10 тенкова.[15] Да је напао тенковима, колона би била искидана и раздвојена, јер наше једини-

[Б] Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4.

це нису располагале противтенковским оруђима, а нису биле ни обучене за противтенновску борбу. Уместо тога, непријатељ се задовољио само развијањем тенкова, на ивици села и отварањем митраљеске ватре. Нема доказа, али су могуће неке претпоставке због којих јединице 92. немачког моторизованог гренадирског пука нису интервенисале. Можда је непријатељ очекивао напад на своју посаду па је јединице и тенкове развио на ивици села да ту дочека наше јединице или су његове јединице биле на одмору па нису имале наређење да крену у напад, већ су се задовољиле да оамо ватром узнемиравају покрет колоне. Треће, што је и највероватније, ове јединице су биле обавештене о „Потхвату Босут", тј. операцијама 3. и 5. домобранске ловачке пуковније и једног одреда у простору Босутских шума. А можда непријатељ није интервенисао тенковима, због претпоставке да овако дугачка колона, са око 100 двопрежних кола, вероватно располаже и противтенковским оруђима.

Пошто је прешла пругу, колона је наставила покрет према реци Босуту и с. Вишњићеву (раније Грк). То је била следећа препрека коју је требало савладати на путу до реке Саве. Наиме, у с. Вишњићеву налазила се посада јачине до 100 усташа на левој обали Босута која је чувала мост на р. Босуту,[16] преко којег је колона морала прећи и до 100 Немаца на железничкој станици. У таквој ситуацији било би врло тешко савладати ове снаге, а преко реке се морало прећи. Зато је. на сугестију Марка Перучина Намењара, који је користио стечено искуство у источној Босни, по једном сељаку упућен усташко-немачкој посади ултиматум да се са моста уклоне и пропусте колону или ће, у супротном, бити уништени. Међутим, уплашени величином колоне, коју су са црквеног торња осматрали још док се кретала од Нузмина, напустили су мост пре ултиматум^а и ловукли се према железничкој станици.[17] Тако је ова препрека била савладана, а колона је око 8 часо-

[16] Исто-

[17] Зборник 1/17, стр. 432 (Четврта оружничка пуковнија у свом извештају, од 30. маја 1943, тврди да је село било опкољено и да су се усташе из села повукле на железничку станицу и тамо, заједно са Жељезничком бојном, прихватиле борбу. Међутим, усташе ни метка нису опалиле).

ва, не задржавајући се, прешла мост преко Босута и наставила покрет до Лисника где је стигла после 9 часова. Ту у рејону Лисника већ су се налазиле Босутска чета 3. војвођанске бригаде и Самостална босутска чета Сремског одреда. Оне су, заједно са деловима 1. и 2. војвођанске бригаде, који су се налазили на десној обали Саве, вршиле припрему пребацивање транспорта у источну Босну. Пребацивање транспорта по дану није било могуће због непријатељске авијације и речне флотиле, па је планирано да то отпочне по паду мрака.

Међутим, иако се знало за присутност јаких домобранских снага у Моровићу, Сремској Рачи и Јамени, упућена су слабија обезбеђења од тих праваца (део снага бригаде и Самостална Босутска чета одреда).

Пошто је био обавештен о проласку колоне кроз с. Вишњићево, непријатељ је између 9,30 и 10,00 часова кренуо са 3. ловачком домобранском пуковнијом из с. Сремска Рача правцем шума Бела црква – Лисник, дуж савског насипа[18] Циљ му је био да наше снаге постепено потискује према с. Јемени где их је у заседи чекала 5. ловачка домобранска пуковнија, или према с. Моровићу где се налазио Комбиновани одред. Непријатељ је рачунао да би фронталним потискивањем, у првом реду према снагама 5. ловачке пуковније, обезбедио потпуно окружење, а затим и уништење наших јединица у рејону с. Јамена.[19]

Јединице на обезбеђењу открили су стрељачки строј непријатеља и одмах ступиле у борбу. Упорном одбраном и кон-

[18] Зборник 1/17, стр. 436; Зборник 1У/13, стр. 829—830; Време иокрета 3. пјешадијске (ловачке) пуковније из Ср. Раче и тренутак сукоба са јединицама 3. војвођанске бригаде у рејону шума Бела црква и Косине баре различито се тумачи. По сећањима учеоника (Архив ВИИ, кут. 1993, бр. рег. 1/4 — стенографске белешке) то је било између 9 и 11 часова. По општој бојној релацији Другог домобранског збора за месец мај (Зборник 1У/13, док. 135, стр. 829—830) покрет је извршен у 15,30, а борба почела око 17 часова и трајала до 21 час. По извештају 4. оружаничке пуковније Главном заповједништву НДХ о дејствима партизана у Срему, покрет и сукоб су се збили око 16,30 часова, а борба трајала до 20 чаеова. (Зборник 1/17, док. 110, стр. 436). Судећи по свему, најверодостојнији је извор Општа бојна релација Другог домобранског збора.

[19] Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4.

трајуришима, обезбеђење је задржавало непријатеља. Но, чим се чула пуцњава алармиране су јединице на одмору и одмах упућене према непријатељу: два батаљона (без једне чете) према Рачи и Босуту, један батаљон прем,а Моровићу и једну чету према Страшинцима. Прихваћена је неравноправна борба са јачим снагама, али јединице ни педаљ нису одступиле, јер је иза њих било 1100 ненаоружаних бораца. Непријатељ је упорно наваљивао да би потиснуо наше снаге од Лисника према Јамени, али ниједан његов покушај није успео. Борба је трајала све до 21 час увече, када се 3. ловачка пуковнија повукла у с. Ср. Рачу. Иако је ова борба, по времену, доста дуго трајзла, није било много жртав,а. У јединицама Одреда било је неколико мртвих и рањених бораца, а код непријатеља 4 рањена. У 3. бригади био је рањен само командир чете Игњ?т Јанковић.[20]

Одмах пошто се непријатељ повукао, отпочело је пребацивање на десну обалу Саве ненаоружаних бораца, коња и кола у рејон Дому скела. Пошто непријатељ више није узнемиравао, цео транспорт је у току ноћи 22/23. маја био пребачен у источну Босну, где га је прихватио батаљон 1. војвођанске бригаде. На месту прелаза остало је само неколико празних кола, која је непријатељ сутрадан пронашао.

Пребацивањем преко Саве толико великог броја ненаоружаних борлца и двопрежних кола, јединице 3. војвођанске бригаде (и Сремског одреда) успешно су извршиле први добијени задатак. То је била велика и рискантна обавеза, не само борбена, већ морална и политичка. Тешке би биле моралне и политичке последице да овај задатак није успешно обављеи. Истина, том успеху допринео је и сам непријатељ који је на-

[20] С. Савић н.д., стр. 244; Зборник 1У/13, стр. 830. У општој бојној релацији 2. домобранеког збора етоји да је 3. пјешадијска пуковкија сутрадан, 23. маја, наставила чишћење босутских шума и да су у рејону Дому скеле пронашли и запленили 46 коња. 21 кола. 6 седала, 19 амова, 3 цераде, 5 котлова, 49 вреће, 49 завоја, 2.048 кг граха, 550 кг кукуруза, 1.147 кг пшенице, 70 кг кромпира, 97 кг тестенине, 957 кг сланине, 422 кг сувог меса, 711 кг масти, 662 кг сапуна, 42 кг соли, 40 кг шећера и др. Ово свакако не бк могло бити из транспорта пошто је то све пребачено у источну Босну у рејону Лисника. Највероватније је да је то непријатељ покупио у околним селима или је пронашао складиште Босутске чете Сремског одреда.

правио три кардиналне грешке. Прву, што 92. немачки моторизовани гренадиреки пук није тенковима напао колону док је још прелазилл пругу. Другу, што усташко-немачка посадаус. Вишњићеву није примила борбу на мосту, јер су у непосредној близини (Моровић и Ср. Рача) биле јаке домобранске снаге. Трећу, што се у борби на Лиснику нису ангажовале снаге из Јамена и Моровића, јер би у том случају довеле јединице 3. бригаде и Сремског одреда у тежак положај. Али, из организовања и праћења овог транспорта, Оперативни штаб за Војводину и штабови јединица извукли су одређене поуке. Дошло се до закључка да је немогуће у потпуној тајности организовати и спровести кроз цео Срем до Босне овако велику колону. Овог пута подухват је успео захваљујући само нашој одлучности и дрскости и чудној неактивности непријатеља. Због тога је касније закључено да се пребацивање добровољаца за источну Босну врши у мањим групама, највише до 400 људи.

По пребацивању транспорта, а у договору са Оперативним штабом, Штаб 3. брипаде је донео одлуку да се са Бригадом још у току ноћи извуче из Босутских шума и пребаци на западни део Фрушке горе, јер је оправдано претпостављао да ће непријатељ, у току сутрашњег дана, ангажовати све домобранске снаге у чишћењу Босутских шума из рејона с. Моровић – Ср. Рача – с. Јамену. Исто тако, претпостављајући да је непријатељ поново посео мост на р. Босуту у с. Вишњићеву, Штаб бригаде одлучује да се покрет изврши на северозапад у правцу с. Илинаца, где непријатељ не очекује наше снлге и да са западне стране дође у Фрушку гору.

У састав Бригаде ушла је и Босутска чета, па је тако била у пуном формацијском саставу. Пошто је прошла (западно) с. Илинце, колона је у зору 23. маја стигла у шуму Јелаш источно од с. Томпојевци и заплдно од с. Ловас где је преданила. По паду мрака покрет је настављен према Рохаљ бази на Фрушкој гори. Сутрадан се Бригада пребацила у логор на Широ-^ ки До.

На Широком Долу и у околини Фрушке горе Бригада остаје до краја јуна, ради одмора и сређивања јединица и војне и политичке обуке. У исто време јединице су вршиле обезбеђење логора од свих праваца, а поједине десетине и водови изводили су мање нападе по селима и салашима око Фрушке горе. Непријатељ је до 2. јуна регистровао око 15 ак-

ција партизана, од којих је најзначајнија напад у с. Јазак и заробљавање два официра <и два домобрана (28. маја 1943).[21]

Ујутро 1. јуна 1943. у Фрушку гору је из Босутских шума стигао Сремски одред који је донео и један противтенковски топ 37 мм и минобацач 80 мм.[22] Ова оруђа је од 2. војвођанске бригаде примио политички комесар 3. војвођанске бригаде Бора Иванишевић, који се у источну Босну пребацио заједно са транспортом и Оперативним штабом за Војводину. Од ових оруђа, једног пољског топчића (М-36) и 2 тешка митраљеза (,,Шв,арцлозе") добијених од Сремског одреда, формирана је између 3. и 5. јуна Пратећа чета 3. војвођанске бригаде. Пратећа чета је имала четири одељења: топовско, минобацачко и два митраљеска, а бројала је 50—60 људи. За ношење оруђ,а располагала је са 6—8 товарних коња. Одлуком Штаба бригаде за командира Пратеће чете постављен је Милан Норица Новач, за политичког комесара Павле Немет Салаши, за заменика политичког комесара М,аксим из Гргуреваца, а за четну болничарку Даринка Бадањац Сеја.

Људство за Пратећу чету извучено је из батаљона и Босутске чете, али није било обучено да успешно гађа противтенковским топом и минобацачем, мада је било и оних који су у бившој војсци служили у артиљерији. Сем тога, пољски топ је био без нишанских справа и практично неупотребљив па је ускоро одбачен, а за противоклопни топ и минобацач није било довољно граната и мина. Ипак то је била прва родовска јединица која је, како код наших бораца, тако и код непријатеља, стварала више морални него стварни ефекат.

Пре формирања Пратеће чете 2. батаљон је, 2. јуна, на путу Ириг—Ср. Наменица у заседи сачекао и уништио један аутомобил. Истог дана водио је петочасовну борбу против 450 домобрана из састава Ваздухопловног домобранског пука стационираног у Петроварадину. Батаљон је разбио домобране и нанео им губитке од 25 мртвих и 45 рањених војника. Том приликом заплењено је 25 пушака. Батаљон је имао 1 погинулог и 3 рањена борца.[23]

[21] Зборник 1/17, стр. 439.
[22] Исто, стр. 436.
[23] Исто, стр- 348.

Боравак у Фрушкој гори јединице Бригаде су искористиле за организовање партијског и скојевског рада, политичке и војне обуке. Сходно упутству ЦК КПЈ од јануара 1942. и упутства ОК КПЈ за Срем од 8. јуна 1943,[24] у четама су формиране партијске ћелије. Функцију секретара партијске ћелије обављао је заменик политичког комесара чете. У батаљону је формиран партијски биро батаљона, а у бригади бригадни комитет. Функцију секретара бироа вршио је заменик политичког комесара батаљона, а бригадног комитета, заменик политичког комесара бригаде. При штабовима батаљона и бригаде формиране су штабске ћелије. Секретари ћелија су за свој рад одговарали бироу КПЈ у батаљону и његовом секретару, а ови бригадном комитету и ОК КПЈ за Срем. Бригадни комитет и његов секретар су такође били везани за ОК КПЈ за Срем. По истом принципу била је организована и скојевска организација.

У то време се ОК КПЈ за Срем писмом обратио свим члановима партије у Сремском одреду и 3. војвођанској бригади.[25] На основу извештаја секретара среских и батаљонских комитета у Сремском одреду анализирао је рад партијских организација у јединицама одреда, партијско-политички рад, морално-политичко стање и дисциплину у јединицама, однос бораца и руководиоца према народу и органима власти. У писму је указано на пропусте и грешке које су у ранијем периоду чињене: нередовно одржавање састанака, недовољна одговорност комуниста, па и батаљонског бироа према оном што се збива у јединици; неправилан однос према НОО и потцењивање њиховог рада; непотребно смештање по селима и често шетање од једног до другог села, што омогућава непријатељу да прати покрет јединица, а та села доводе у незгодан положај; самовољна реквизиција или конфискација ствари и артикала исхране од сељака и других лица; слабо организован политички рад са партизанима и слабо припремање оних који иступају пред народом; неправилно схваћен рад агитатора, недовољна брига о партијској штампарији. лоша курирска служба, итд. У вези с тим ОК КПЈ је поставио следеће задатке:

[24] Зборник 1/6, стр. 320-326.
[25] Исто

– да се батаљенсни комитети – бирои изаберу и изврше поделу рада у духу директиве ЦК КПЈ;

– да плртијске ћелије редовно одржавају два састанка недељно – један посвећен јединици, а други теоретском уздизању;

– да се већа пажња посвети васпитању бораца и код њих развија челична самосвесна дисциплина;

– да политички комесари најмање једном недељно одржавају састанке са свим борцима на којима ће расправљати о свим проблемима чете. На једном од првих предавања борце упознати са функцијом, задацима и улогом НОО и од бораца захтевати да се према њима односе са дужним поштовањем;

– да се забране непотребна кретања партизана, а ако се упућују по задатку, обавезно морају имати специјалну дозволу („пушка и униформа ... не може бити легитимација"};

– да се по доласку у неко село јединице обавезно јављају органима власти; забрањује се сваки самовољни претрес кућа и одузимање ствари без одобрења НОО;

– батаљонима се ставља у задатак да морају организовати своје батаљонске листове (по три примерка достављати ОК КПЈ за Срем), а агитпропу да припреми неколико актуелних политичких предавања.

Иако су се изнете грешке мање односиле на јединице Бригаде, ипак су оне као негативан пример добро дошле да се старешинама и борцима на њих укаже, а посебно на уочене грешке за време праћења транспорта и првих борби. Постављени задаци омогућили су партијским, политичким и скојевским руководиоцим<а да се правилно оријентишу приликом израде плана и програма будућег рада са члановима Партије, скојевцима и борцима.

На радним састанцима партијских ћелија расправљало се о организационим проблемима Партије, учвршћивању и јачању њене улоге и извештајима чланова Партије који су били задужени з,а разне секторе активности (за кандидате за чланове КПЈ, за СКОЈ, УСАОЈ, политички и културни рад, војну обуку и дисциплину, итд). На теоретским састанцима изучаване су теме >из марксистичке литературе: „Историја СКП (б), развитак друштва, о фашизму, улога КПЈ у народноослободилачкој борби, организација народне власти, улога и рад ослободи-

лачких организација", итд.[26] На састанцима скојевских актива најчешће се расправљало о држању скојеваца у борби, о понаш,ању у јединици, о дисциплини и о активности на политичким предавањима и у културном животу јединице. После партијских и скојевских састанака политички комесари су организовали четне или батаљонске конференције на којима су вршене анализе из претходне борбе – поступци јединица и држање бораца и старешина у борби. На овим конференција.ла борци су имали пуно право на критику, како својих др/-гова тако и старошина. Сличне конференције су одржав,ане и о свим осталим актуелним питањима из живота и рада јединице. Политички рад са борцима обично се одвијао одржавањем предавања и вођењем дискусије. Најчешће су то била предавања о разним актуелним унутрашњим и спољнополитичким темама, а ређе из области теорије. Често су одржавани краћи зборови на којима су политички комесари информисали борце о догађајима на ратиштима у земљи и савезничким фронтовима. Понекад су предавања замењивана читањем листова: ,,Наша борба", „Истина", „Глас омладине", „Билтен штаба". У просветној активности најзапаженији је био рад са неписменима, иако је проценат неписмених био релативко мали.

У то време у Срему су већ почеле припреме за жетву. На њу је чекао и непријатељ јер му је пшеница била неопходна за исхрану, не само војске већ и немачког народа. Да би спречили пљачку пшенице, ОИ КПЈ за Срем, 11 . јуна упућује позив свим јединицама у Срему и народима Срема, за одбрану летине под паролом: „Ни зрна жита окупатору и његовим слугама". Том приликом ОК КПЈ указује да ће непријатељ, поучен искуствима из прошле године, настојати свим средствима да отме летину од сељака. Због тога ОК КПЈ инсистира на одбрани целокупне жетве нашег становништва, а да се на државним и петоколонашким имањима уништи жетв,а и сва средства која непријатељ користи за скупљање, вршење, прераду и складирање летине (косачице, вршалице, млинове, магацине и др.)[27].

[26] Ж. Атанацковић, н.д., стр. 322.
[27] Зборник 1/6, стр. 326-328.

Урош Остојић Бетић, заменик политичког комесара Бригаде говори на митингу у једном фрушкогорском селу, лето 1943.

Позив Окружног комитета за Срем је проучен у свим форумима Бригаде и популарно објашњен борцима. На основу тог документа извршене су све припреме у јединицама за наступајући период (јули-август) када неће проћи ни једна ноћ а да по целом Срему не горе крстине, камаре или амбари непријатељске пшенице. Да би се овај задатак до краја спровео у дело, Штаб бригаде је у договору са Штабом одреда и ОИ ИПЈ за Срем, донео одлуку да се бригада по деловима ангажује на целој територији Срема, с тим што ће се Бригада повремено окупљати ради извођења напада на неки важнији објекат.

У току јуна, за време боравка на Фрушкој гори и у њеној околини, Бригада је извела више акција са мањим јединицама – водовима и четама. То су били напади на мање посаде у селима, на патроле, возове или акције које су имале за циљ да се од петоколонаша конфискује стока и намирнице за исхрану јединица или за слање у источну Босну. Те акције није регистровао Штаб бригаде као ни Штаб Сремског одре-

да, због чега је тешко разлучити шта су извршиле јединице Бригаде, а шта Сремског одреда и партизанске десетине. Међутим, непријатељ је у својим извештајима регистровао преко 70 разноразних акција. По сопственом признању непријатељ је, од 2. до краја јуна имао 36 мртвих, 57 рањених и 41 заробљеног. У тим борбама изгубио је 45 пушака, 2 пиштоља и већу количину муниције. По његовим изворима, нестало је 15 петоколонаша, уништено 27 вагона, 4 локомотиве, 1 аутомобил, 9 вршалица, 270 тт стубова, порушено 200 м пруге, више мостова и запаљено 7 зграда које су служиле за смештај усташа и других непријатељских војника. У исто време заплењена је већа количина опреме, животних намирница и већи број стоке. [28] Међутим, непријатељ није регистровао све диверзантске акције на пругама, а и неке друге, што број погинулих непријатељских војника повећава за 12, рањених за 46; а плен за 4 пушке, 47 бомби, број оштећених и уништених локомотива за 4, вагона за 18, а знатно је већа и количина заплењене опреме и намирница.[29]

У овом периоду први пут је ангажована и Пратећа чета бригаде. Наиме, 2. батаљон је 17. јуна 1943. са Пратећом четом био у заседи на Дунаву код Иорушке (између с. Сусека и Иорушке). Око 9 часова наишао је путнички брод „Загреб" који је пловио према Новом Саду. Отворена је ватра из противколског топа и тешких митраљеза. Брод је на више места избушен, али је успео да отплови до Петроварадина где је задржан ради поправке. Том приликом рањен је један немачки официр.[30] Ова акција је имала морални ефекат. То је била прва практична провера способности бораца топовског и митраљеског одељења и борбене могућности Пратеће чете. Био је дан и гађање је успешно извршено.

[28] Зборник 1/17, стр. 435-457-

[29] Зборник 1/6, стр. 348-367.

[30] Зборник 1/17 стр. 448 (Извештај 4. оружничке пуковније.) По нашим подацима непријатељ је имао 80 мртвих и рањених. (Зборник 1/6, 111, стр. 348).

БОРБЕ У ЗАПАДНОМ СРЕМУ И ИСТОЧНОЈ БОСНИ

Крајем јуна Бригада се пребацила у Босутске шуме, на Лисник. Од команде Босутске чете Сремског одреда и обавештајне службе из овог рејона добијена је информација да једна домобранска бојна сваки дан возом из Отока доводи радну бојну у Спачву ради сече дрва. У ствари, била је то 4. бојна 2. домобранске пуковније а радну бојну сачињавали су ненаоружани Срби мобилисани као радна снага за потребе војних јединица. Бојна је у рејону Спачве обезбеђивала и контролисала рад на сечи и вршила стражарску службу, спречавајући бекство припадника радне бојне чији се положај није много разликовао од затвореника на присилном раду.

Разматрајући ову информацију, Штаб бригаде је одлучио да са целом брипадом изврши напад на 4. домобранску бојну у Спачви. Предвиђено је да Бригада у току ноћи 30. јуна на 1. јули 1943. организује заседу поседањем положаја у шуми око пруге и железничке станице у Спачви (Спачва је имала само неколико зграда), сачека ујутро воз и изврши напад у тренутку када отпочне искрцавање. Са командом Босутске чете Сремског одреда договорено је да се њени борци распореде по свим четама Бригаде и у току ноћног покрета послуже као водичи, пошто су одлично познавали стазе и путеве у Босутским шумама, а да у нападу учествују у саставу чета којима су придодати.

Бригада је кренула са Лисника и пре зоре, 1. јула све њене јединице заузеле су одређена места у заседи. У уобичајено време од правца Отока појавио се воз и ушао у станицу. Иада је почело искрцавање радне и домобранске бојне, отворена је ватра да би се заплашили, а одмах затим је изврше напад. Иада су видели у каквој се ситуацији налазе, домобрани су одм,ах почели да се предају. У тим тренуцима борци су пожуривали домобране да излазе из воза и нико није обратио пажњу на машиновођу. И, док су се борци ангажовали око разоружавања официра и домобрана, машиновођа је покренуо локомотиву уназад према Отоку. За тренутак су борци мислили да је то неки маневар по наређењу неког од старешина, али када су схватили да је то намерно, било је већ касно, композиција је са једним мањим делом домобрана

отишла. Отворена је ватра, али без резултата. Учињен је пропуст што се пруга није минирала и што један мањи део снага није предвиђен за обезбеђење од правца Отока, који би у овом случају могао интервенисати.

У овом кратком окршају заробљено је 5 официра, 80 домобрана и 165 мобилисаних и ненаоружаних из радне бојне. Заплењено је 79 пушака, 6.000 метака, 120 пари одела, 80 пари обуће, 25 пелерина-кабаница, 252.000 куна и друге опреме. Ни на једној страни није било жртава.

Заробљеним домобранима и радницима одржан је пригодан говор и објашњени циљеви борбе. После тога, 15 домобрана и више радника је ступило у наше редове, а остали су пуштени кућама.[31]

Након ове по резултатима успеле акције, Штаб бригаде доноси одлуку да са Бригадом нападне села Липовац и Батровци, где су се налазиле мање усташно-немачке посаде. У с. Липовцу које се налази поред р. Спачве било је око 50 фолксдојчера и усташа наоружаних пушкама.[32] Становништво у с. Липовцу је хрватске националности, а у с. Батровцу српске, али партизанске јединице до тада у та села никад нису ушле. Циљ је био да се ликвидирају усташке посаде и да се и у селима где је усташка пропаганда била врло јака, створе услови за деловање органа НОП-а. На састанку Штаба бригаде одлучено је да непријатељску посаду у с. Липовцу нападну 1 и 2. батаљон, а пооаду у с. Батровци Пратећа и Босутска чета бригаде и Босутска чета Сремског одреда.

Покрет је извршен од Спачве на исток кроз Босутске шуме. Око 16,30 часова 1. јула, Бригада без борбе упада у с. Липовац.[33] Непријатељска посада је у страху пре времена напустила место. Становици су се такође разбежали или посакривали, јер су их до тада усташе заплашиле причама како партизани убијају и кољу недужне људе. Због тога је Штаб бригаде одлучио да са батаљонима преноћи у месту, а сутрадан да са народом одржи политички збор. У Липовцу је запаљена општинска архива, и заплењен канцеларијски материјал. и новац. Поред тога, уништене су и две вршалице.

[31] Зборник 1/6, стр. 348; Архив ВИИ, кут, 1993, бр. рег.1/4; С. Савић н.д., стр. 268; Ж. Атанацковић, н.д., стр. 344.
[32] Зборник 1/6, стр- 338.
[33] Зборник 1/17, стр. 454.

У ноћи 1/2. јула, две чете Бригаде и Босутска чета Сремског одреда ушле су у с. Батровце. И ова усташка посада напустила је место без борбе. И ту је спаљена општинска архива и заплењен канцеларијски материјал. Чете су остале у селу да се одморе и сачекају долазак Бригаде.

Пошто је око подне, 2. јула, у с. Липовцу завршен политички збор на којем су народу који се вратио објашњени циљеви народноослободилачке борбе, Бригада је напустила село и упутила се према Батровцима. За време митинга село су надлетали непријатељски авиони. У исто време када су батаљони Бригаде вршили покрет, то је чинио и непријатељ. Наиме, обавештена о присуству јединица бригаде у овим селима, немачка пешадија је посела леву обалу Босута, а неколико теннова, кренуло из Моровића према Батровцима. За то време борци две чете 3. бригаде одмарали су се (део пратеће чете) код цркве. Босутска чета одреда налазила се у источном и североисточном делу села и требало је да организује обезбзђење од правца с. Вашица и с. Моровића. Међутим, како су били изнурени покретима задње две ноћи, борци нису на време открили долазак непријатељских тенкова, па нису ни стигли да обавесте чете у селу. Не задржлвајући се, тенкови су прошли кроз село, дошли до цркве и отворили ватру на изненађене борце Пратеће чете. За тренутак је настала паника – борци су потражили спас у оближњој шуми или у врбацима поред Босута. Један део тенкова је продужио до западне ивице села. У том тренутку је пред село избило чело колоне Бригаде која се кретала поред Босута путем од Липовца. Када је из тенкова отворена митраљеска и артиљеријска ватра, колона је одмах скренула са пута у врбаке поред Босута, а онда продужила до оближње шуме. Тенковским препадом непријатељ је ранио 4 борца и заробио другарицу Јованку Пејић, студенткињу из Ср. Митровице, која се у тим тренуцима није снашла.[34]

Доласком Бригаде у с. Липовац и Батровце први пут је успостављен контакт са становницима ових села. Убрзо су мештани почели да прилазе НОП, а отпочела је и делатност органа народне власти. Ипак, једна лепа замисао, после изван-

[34] У извештају 4. оружиичке пуковније наводи се произвољно да је поред заробљавања Јованке Пејић, погинуло 40 партизана (Зборник 1/17, стр. 455).

редно успеле акције, умало да се није завршила са тежим последицама по Бригаду, због недовољне будности јединица у Батровцима. Оне нису организовале одговарајуће извиђање и обезбеђење од правца с. Моровић,а, удаљеног само 7-8 км и где се налазила јача немачка посада.[35]

Пошто је непријатељ наставио да прати Бригаду кроз Босутске шуме, Штаб бригаде је донео одлуку да се она пребаци у источну Босну и да тако избегне удар надмоћнијих немачких снага, а поготово тенкова против којих није имала одговарајућа средства. Ноћу 4/5. јули, Бригада из рејонл Лисника прелази Саву и извесно време остаје у Семберији у рејону с. Свињаревац, Г. и Д. Бродац и Велино Село.

У то време су 1. и 2. војвођанска бригада ослободиле Зворник, а одмах потом заједно са 1. пролетерском бригадом водиле оштре одбрамбене борбе у рејону с. Цапарди против 369. легионарске дивизије која је настојала да са правца Тузле и с. Цапарди уђе у Зворник.

Задржавајући се у Семберији, Штаб 3. бригаде је одлучио да са Бригадом изврши диверзантску акцију на прузи Босанска Рача – Бијељина, на деоници између засеока Добра Вода и с. Трњаци. У току ноћи 7/8. јуда пруга је минирана и заседа постављена, а ујутро 8. јула у 8,30 часова, наишао је комбиновани путничко-транспортни воз. Чим је мина експлодирала, отворенл је ватра и извршен јуриш. Приликом контроле путника откривено је неколико народних издајника којима је суђено. Остали путници су пуштени кућама. Од експлозије мина погинуло је 10 домобрана. Заплењена је већа количина санитетског материјала, текстила, сапуна и козметичких средстава.[36]

ФОРМИРАЊЕ 3. И 4. БАТАЉОНА И НАИАД НА ПОСАДУ У С. ПАВЛОВЦИ

Ноћу 9/10. јула Бригада прелази р. Саву и из рејона Лисника одлази до воћњака Ковачевића крај Ср. Раче, где остаје

[35] Зборник 1/6, стр. 349; 1/17, док. 115; стр. 454-455 и Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4.

[36] Архив ВИИ, кут, 1993, рег. бр. 1/4; С. Савић, н.д., стр. 269.

да се одмори. Тог дана, 10. јула, Штаб бригаде је одлучио да од бораца из 7. босутске чете и једног броја 1. и 2. батаљона, који су се бројно знатно повећали, формира и 3. батаљон. Око подне постројеним борцим;а саопштена је одлука Штаба бригаде, из 1. и 2. батаљона издвојени су борци и наоружање за нови 3. батаљон који је истог дана формацијски и кадровски попуњен. У Батаљону су формиране три чете (7, 8. и 9.) са приближним бројем бораца као и чете у осталим батаљонима, али нешто слабије наоружане.[37] За команданта 3. батаљона одређен је Норица Милан Новач, дотадашњи командир Пратеће чете, за политичког комесара Павле Немет Салаши, а одређени су и заменици команданта и комесара и секретар СНОЈ-а.

Следећег дана одржан је састанак Штаба бригаде са штабовима батаљона. Ту се, између осталог, расправљало и о задацима Бригаде у кампањи борбе за летину. Штаб бригаде је сматрао да ће директиву ПН НПЈ за Војводину и ОН НПЈ за Срем, у вези са борбом за летину, најбоље извршити ако Бригада буде дејствовала на целој територији Срема заједно са јединицама Сремског одреда и месним партизанским десетинама. Због тога је одлучено да 3. батаљон остане у Босутским шумама и после сређивања и припреме од неколико дана, отпочне борбене акције у западном делу Срема. Даље је планирано да се Бригада, без 3. батаљона, пребаци за Фрушку гору, а да потом 1. батаљон оде у рејон Подунавља, а 2. батаљон у доњи Срем, ради учествовањл у акцији паљења жита.

Нада је, ноћу 11/12. јула 1943, 3. војвођанска бригада, без 3. батаљона, стигла на Фрушку гору, Штаб бригаде је информисан да непријатељска пос,ада из с. Павловаца често ноћу поставља заоеде ради хватања наших курира, и о нападима на наше мање групе које се крећу из Фрушке горе за југоисточни Срем, или обратно. Тиме је било угрожено нормално одржавање везе између ова два рејона, а и снабдевање јединица у Фрушкој гори. Главни задатак посаде у с. Павловцима био је да обезбеђује пругу Рума-рудник Врдник. Посаду су сачињавали Немци и усташе, јачине једне чете, наоружане пешадијским наоружањем. Била је смештена у школи у центру села и на железничкој станици. Посада је школу и железничку станицу добро организовала за одбрану системом бункера, са-

[37] Сећања Милана Корице Ковача, тада команданта 3. батаљона.

обрађајницам,а и жичаним препрекама. Иепред препрека је био потпуно празан брисан простор. Штаб бригаде се и одлучио да посаду нападне без обзира на ризик који је у том тренутку постојао и којег је морао преузети. За напад су ангажов,ане снаге Бригаде (без 3. батаљона) ојачане једним батаљоном Сремског одреда. Основне снаге у нападу биле су усмерене на железничку станицу која је била брањена бетонским бункерима са пруге и на прелазу.

Напад је без одговарајућих припрема изведен ноћу 14/13. јула уз обезбеђење од Руме, Ирипа и Врдника. Чете су дочекане снажном пушчаном и митраљеоком ватром из бункера и ровова. Борци су дошли до жичаних препрека, али се даље није могло. Сваки покрет преко брисаног простора, значио је смрт за борце који нису располагали потребним алатом и средствима, а и искуством у нападима на јако утврђене објекте. Број од 20 погинулих и рањених то најбоље потврђује. Због тога, а и због могуће брзе интервенције из Руме, Ирига и Врдника, Штаб бригаде је јединицама наредио повлачење.

После тога, Главни штаб Војводине, који се тих дана вратио из источне Босне, извршио је са Штабом бригаде анализу ове акције. Запажено је да ни старешине, а ни борци, немају искуства у нападу на наоељена места која су јаче утврђена, а ни одговарајућа средства за извођење оваквих акција. Напад на посаду са овакво утврђеном и организованом одбраном захтевао је дуже и темељитије припреме, како старешина јединица тако и бораца, а и дуже време за извођење напада. Како су таква места у непосредној близини већих гарнизона непријатеља (на неколико километара) одакле су могуће брзе интервенције (за 30 минута до 2 часа), то се од штабова и јединица захтева добро разрађена, припремљена и брзо изведена акција. Због тога је одлучено да се, док се јединице Бригаде не увежбавају, нападају само слабије утврђене посаде. Ипак, напад на посаду у Павловцима имао је и позитивних последица. Она више није ноћу напуштала бункере и постављала заседе, те су се везе и покрети јединица нормално одвијали.[38]

Тих дана, за време задржавања у Фрушкој гори, у Бригаду је дошла већа група нових бораца. Штаб бригаде је одлучио да формира и 4. батаљон од две чете, с тим да се касни-

[38] Архив ВИИ, кут. 1993, рег. бр. 1/4.

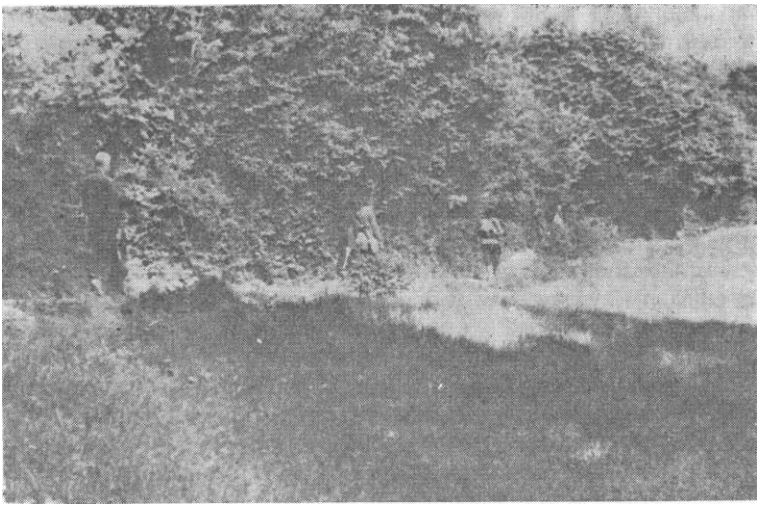

Колона 3. војвођанске бригаде у покрету кроз Фрушку гору, лето 1943.

је потпуно оформи. Иао окосница новог батаљона послужила је новоформирана 10. пешадијска чета и Пратећа чета бригаде. У Штаб 4. батаљона одређени су аа команданта Раде из Гргуреваца (нешто касније постављен је Сава Ностић Хајле, командир Пратеће чете), а за политичког комесара Душанка Јовичић. Батаљон је формиран у Фрушкој гори непосредно после напада на посаду у с. Павловцима.[39] Формирањем 4. батаљона, у ствари само његове прве чете, бројно стање Бригаде повећано је на око 750 бораца (150 другарица), а међу њима преко 150 чланова КПЈ, 50 кандидата за чланове КПЈ и близу 200 чланова СКОЈ-а.[40]

[39] Четврти батаљон се први иут помиње у Оперативном извештају Главног штаба за Војводину од 25. јула 1943. где се наводи да је ноћу 20/21. јула 1943. овај батаљон запалио 125 јутара жита у Гргуревачком атару (Зборник 1/6, стр. 349; Сећања Петра Матића и Душанке Јовичић Нађ).

[40] Зборник 1/6, стр. 358; Урош Остојић „Ни — зрна жита окупатору" — „Сећања комесара војвођанских бригада", књ. 1, стр. 274.

ФОРМИРАЊЕ ГЛАВНОГ ШТАБА НОВ И ПО ЗА ВОЈВОДИНУ И 16. ВОЈВОБАНСКЕ НОУ ДИВИЗИЈЕ

По предаоку у источну Босну Оперативни штаб за Војводину се извесно време задржао у 1. и 2. војвођанској бригади. Чланови Оперативног штаба (Аћим Груловић, Слободан Бајић и Срета Савић) су 1. јула у с. Плаховићи, недалеко од Кладња, поднели извештај Врховном команданту о ситуацији и проблемима даљег развоја НОП у Војводини. Врховни командант је тада одлучио да се Оперативни штаб преименује у Главни штаб НОВ и ПО за Војводину, што је и озваничено 2. јула 1943. године. З,а команданта постављен је Аћим Груловић за заменика команданта Срета Савић, за политичког комесара Слободан Бајић и за начелника штаба Сав,а Оровић, члан Врховног штаба.[41] Остали чланови постављени су накнадно.

Главни Штаб НОВ и ПО за Војводину (ГШВ) остаје у Врховном штабу три дана. То време је искоришћено за размеиу мишљења о свим питањима и за пријем директива за будући партијско-политички рад у Војводини, посебно инструкције о мерама" које треба предузети за разгарање устанка у Бачкој и Банату".[42] Главни штаб НОВ и ПО за Војводину је од Врховног штаба добио задатак да обједини руковођење свим јединицама и установама НОВ и ПО на територији Војводине, да врши мобилизацију способног људства и формира нове јединице (посебно бригаде), да борбену активност јединица усмери на рушење комуникација, а у првом реду пруге Београд-Загреб (што не искључује нападе и на друге објекте непријатеља), да ради разгарања оружане борбе у Бачкој и Банату из војвођанских јединица повуче борце Бачване и Банаћане и од њих створи језгра за формирање већих јединица које ће дејствовати у тим областим,а Војводине.[43]

[41] Зборнпк Н/9 (Билтени ВШ, НОВ и ПОЈ), стр. 300.

[42] С. Савић, н. д., стр. 254.

[43] Исто, стр. 255; Ж. Атанацковић, н. д., стр. 337.

Половином јула Главни штаб се вратио у Срем. У повратну, 10. јула увече, код с. Прњавора у источној Босни, приликом борбе 1. војвођанске бригаде са деловима 369. легионарске дивизије, погинуо је политички комесар ГШВ Слободан Бајић[44] На његово место касније је постављен Стеван Јовичић Максим. Одмах по повратку ГШВ је упознао ПК КПЈ за Војводину са задацима који су ВШ и ЦК КПЈ поставили пред ПК КПЈ за Војводину и Главни штаб за Војводину. Већ 19. јула Главни шгаб је у својој првој наредби обавестио све војне институције и јединице о свом формирању. Том наредбом за чланове ГШВ постављени су и другови Јован Бељански Лала и Миливоје Савић Трива.[45]

ГШВ је, по овлашћењу ВШ, донео одлуку о укидању дотадашњег 3. (Сремског) одреда 2. корпуса НОВ и ПО Хрватске и о формирању 1. и 2. сремског одреда НОВ и ПО Војводине.[46] Први сремски одред је имао три батаљона (Фрушкогорски, Подунавски и Посавски) са око 400 бораца, (а 2. сремски одред један батаљон са око 150 бораца (у августу је формиран и 2. батаљон). Сваки одред је имао по једну диверзантску групу од око 20 бораца. Осим тог(а, сваки одред је одвојио по једну чету (пограничну) за контролу р. Саве (чета 1. сремског одреда источно, а чета 2. сремског одреда западно од Ср. Митровице). Оперативно подручје 1. сремског одреда било је источно од линије Илок-Шид-Ср. Митровица, а 2 сремског одреда западно од те линије.[47] Нешто касније, 11. августа 1943. Главни штаб је на Широком долу у Фрушкој гори формирао и 3. бачко-барањски одред од 16 бораца из јединица 1. и 2. војвођанске бригаде.[48] После реорганизације на територији Срем,а су, од друге половине јула, дејствовали 3. војвођанека бригада и два сремска одреда (нешто касније и 3. одред), укупне јачине преко 1300 бораца.

Ради стручног оспособљавања старешинског кадра, Главни штаб је већ 26. јула од постојеће војно-политичке школе образов,ао Официрску школу НОВ и ПО Војводине. Наставни

[44] Зборник 1/6, док. 114, стр. 358; П. Грујић, н.д., стр. 30;
[45] Зборник 1/6, док. 109, стр. 344.
[46] Исто
[47] Зборник 1/6, док. 114, стр. 358.
[48] Ж. Атанацковић, н.д., стр. 338; Зборник 1/6, док. 114, стр. 359.

програм обухватио је: ратну елужбу са решавањем тактичких задатака; пешадијску стројеву и борбену обуку (тактику партизанског ратовања); затим топографију, наставу гађања и наоружање, службе везе инжињеријy и предмете политичког васпитања. Настава је трајала 21 дан, а број слушалаца у једној кЉаси није могао бити већи од 30. За извођење наставе коришћена је стручна литература бивше југословенске војске и она коју су издали ВШ и партијски форуми. У школу су позивани кандидати по препоруци команде бригада и одреда. До децембра 1943. кроз Официрску школу је прошло око 100 војних руководилаца, а кроз политичку, образовану у јуну, око 80 политичких руководилјаца. Сви су они, након завршених испита, углавном распоређени на више и одговорније функције.[9] Кроз војну и политичку школу прошао је и добар број старешина 3. војвођанске НОУ бригаде, између осталих и командант (Петар Матић) и политички комесар бригаде (Бора Иванишевић). Пре њих школу су завршили Жика Стојшић, Милан Норица Новач, Јана Драгојловић, Душанка Јовичић, Ђурђица Јефтић, и др.

Санитету је такође поклоњена велика пажња. У недостатку стручног санитетског особља излаз се тражио у организовању курсева на којима су се младе девојке – борци оспособљавале за дужности болничарки у четама и касније референата санитета у батаљонима. До 27. јула завршавао се и пети течај (са 37 курсиста). Ови курсеви нису никад прекидали рад, све до ослобођења Војводине.[50]

Главни штаб НОВ и ПО за Војводину одмах је пришао реализацији и осталих задатака добијених од ВШ. Решава да, уместо дотадашње једне, формира две команде подручја које би функциониеале на оперативним подручјима 1. и 2. сремског одреда. Ради попуне 1. и 2. војвођанске НОУ бригаде већ после 20. јула организује и упућује за источну Босну једну групу од 120 ненаоружаних бораца. Са штабовима одреда и Штабом 3. бригаде ствара план дејства на комуникације, а у првом реду усваја план борбе за жетву, што ће до краја јула и до половине августа бити примеран задат,ак свих јединица.[51]

[49] Зборник 1/6, док. 113, стр. 355 и док. 114. стр. 359; С. Савић, стр. 260-262; Ж. Атанацковић , н.д., стр. 339.
[50] Зборник 1/6, док. 114, стр. 359.
[51] Исто, стр. 358-360.

Истог дана нада је формиран Главни штаб НОВ и ПО за Војводину, одлуком Врховног команданта од 2. јула 1943, формирана је и 16. војвођанска народноослободилачка ударна (НОУ) дивизија, у чији су састав ушле 1, 2. и 3. војвођанска НОУ бригада. За команданта 16. војвођанеке дивизије постављен је Данило Лекић, дотадашњи командант 1. пролетерске НОУ бригаде; за политичког комесара Стефан Митровић,* дотадашњи руководилац политодјела 8. хрватске бригаде, а за начелника штаба Љубиша Урошевић, а дотадашњи помоћник начелника шта>ба 2. пролетерске НОУ дивизије. Остали чланови штаба су накнадно постављени. Штаб дивизије је био непосредно потчињен Врховном штабу.[52]

На дан формирања дивизије, 1. и 2. војвођанска бригада налазиле су се у источној Босни, а 3. војвођанска бригада у Срему. После извршене попуне 1. и 2. војвођанске бригаде са 1100 ненаоружаних добровољаца, упућених из Срема у мају и 120 добровољаца у јулу, и после формирања 4. батаљона у 3. војвођанској бригади, бројно ст,ање дивизије, у другој половини јула, повећало се на преко 3.000 бораца, од којих је преко 2.300 било у саставу 1. и 2. војвођаноке НОУ бригаде у источној Босни. Иако је Војводина много национална, бригаде су тада биле саст,ављене углавном од бораца српске националности, са мањим бројем Хрвата и Мађара и неколико Немаца. По регионалном саставу, људство је било из Срема. Само око двадесетак бораца било је из Бачке и они су повучени ради формирања Бачко-барањског одреда. По социјалном саставу бригаде су биле попуњене сељацима, малим бројем радника и незнатним бројем интелектуал(аца.

Формирање Главног штаба НОУ и ПО за Војводину и 16. војвођанске дивизије снажно је одјекнуло у Војводини, а поготово у Срему чији су синови и сачињавали Дивизију. Та одлука Врховног команданта била је од изванредног зн;ачаја за даљи развој НОП и оружане борбе у читавој Војводини. Тиме је Врховни командант одао признање војвођанским борцима и јединицама за до тада постигнуте успехе и дао им снажан подстрек за даља дејства против окупатора и домаћих издајника. Од посебног значаја за афирмацију Војводине је и то, што је 16. војвођанскја дивизија, као оперативна јединица, ста-

* После рата осуђиван је као информбировац и издајник наших народа.

[52] Зборник II (Билтени ВШ НОВ и ПОЈ), стр. 300.

вљена под непоередну команду Врховног штаба. Она је убрзо постала школа у којој су се обучавали и уздизали борци за руководиоце касније формираних војвођанских јединица.

ПОЧЕТАК БОРБЕ ЗА ЖЕТВУ

Половином јула увелико су се обављали жетвени радови. Становништво повезано са НОП журило је да сакупи, овр ше и сакрије пшеницу од окупатора, а становништво везано за непријатеља (немачке и усташке породице) да је склоне од партизана. .Непријатељ је по сваку цену желео да из Срема извуче што више пшенице, па је у том циљу ангажовао све расположиве војне и полицијске ефективе. Имајући у виду искуства из 1942. године и знајући да ни те снаге неће бити довољне да обезбеде пљачку летине, непријатељ је из Француске у Срем довео и 14. СС полицијски пук од три батаљона (сваки са по четири чете) и тенковске чете (6 тенкова од по 16, т, 4 тенка од по 24 т, 6 оклопних и 12 транспортних аутомобила), укупне јачине од преко 2.000 добро школованих и извежбаних војника.[53] Ова јединица, као помоћ осталим војним, полицијским и фолксдојчерским снагама, налазиће се у Срему у најважнијем периоду кампање жетве и вршидбе. У таквим околностима је и отпочела борба за пшеницу под паролом ,,Ни зрна жита окупатору и његовим слугама". У овој акцији учествују не само оружане јединице већ и цео народ Срема, од најмлађих до н,ајстаријих. При томе је омладина у првим борбеним редовима. Дању коси и врше пшеницу, а но-, ћу, у саставу месних партизанских десетина, пали или плени жито од фолксдојчера и домаћих издајника или као ратна јединица пом;аже у већим акцијама јединице одреда и бригаде.[5']

Борба за жетву у Срему практично је отпочела 11/12 јула када је један вод (17 бораца) 1. чете 1. батаљона Сремског одреда варком (помоћу сигналног фењера) на прузи Ср. Мит-

[53] Зборник, 1/6, док. 105, стр. 355; док. 114, стр. 360; док. 121, стр. 382; док. 166, стр. 485 и 486; док. 179, стр. 535; Жарко Атанацковић, н.д., стр. 344. и 345.

[54] Зборник, 1/6, док. 166, стр. 481 и 482.

ровица-Вопањ, зауставио и бомбама и ватром напао транспортни воз у којем је била једна полицијска јединица (200 војника НДХ обучених у униформе немачке полиције), из Винковаца упућена да обезбеди летину у иришком срезу. Том приликом вод је успео да ликвидира само три вагона. Непријатељ је имао 58 мртвих официра и војника, а заплењено је 50 пушака, 2 пиштоља, 30 пари одеће и обуће и другог материјала. Вод је имао само једног лакше рањеног.[55]

Од јединица 3. бригаде борбу за летину први је отпочео 3. батаљон који се налазио у рејону Босутских шум,а. Биле су то самосталне акције са мањим групама бораца или у сарадњи са групама бораца из Босутске чете Сремског одреда. Тако су ноћу 15/16. јула једна тројка из 2. (8) чете 3. батаљона и једна тројка из Босутске чете Сремског одреда упале у с. Јамену и онеспособиле 3. вршалице, док су једну вршалиіу са дрешом и 2 трактора запалили. Том приликом изгорела је и зграда у којој су се налазиле машине заједно са погонским горивом.

Исте ноћи једна десетина 2. (8) чете и 15. бораца Босутске чете извршили су препад на месну стражу у с. Страшинци, разоружали 7 стражора и запленили 7 пушака са нешто муниције. Том приликом запаљена је општинска архива и уби-

[55] Зборник 1/6, док. 111, 351. У овом докумнету (Оперативни извештај Главног штаба Војводине од 25. јула 1943. (наводи се да се у возу налазило око 1.600 непријатељских војника. У извештају 4. оружничке пуковније од 27. 5. 1943. упућеном Главном оружничком заповједништву НДХ, (Зборник 1/17, док. 115, страна 456) стоји да се у возу налазило само 100 војника обучених „у одоре немачког редарства". Непријатељ признаје да је претрпео губитке од 4 погинула, 7 тешко рањених и 25-30 заробљених, од којих је 6 „драговољно остало код комуниста", док су остали разоружани и пуштени кућама. Међутим, у истом документу, али на стр. 458, стоји да је из Винковаца упућено 200 војника од којих су 4 војника и 1 дочасник погинули, 5 војника рањено, 25 заробљено, док су се остали разбежали по пољу. Из тога се може закључити да ни непријатељ није тачно информисан о кретању својих јединица, њиховој јачини и губицима. Постоји и могућност да су се у возу превозиле и неке немачке јединице о којима 4. оружничка пуковнија није била информисана или није имала потребе да о њима обавештава вишу инстанцу.

јен један усташа из села. Поред оружја, заплењено је 15.000 куна, писаћа машина, једна вршаћа машина, 1 мотоцикл, 1 бицикл, радио-апарат, пар коња и кола и др. Те ноћи су и 3 борца из 1. (7) чете упали у с. Вишњићево и запалили једну вршалицу, а једна група ушала је у с. Ср. Рачу, размонтирала вршалицу, а делове однела у шуму.[56]

Два борца из 3. батаљона, која су се налазила на боловању у с. Босут, самоиницијативно су 16. јула зауставила камион са приколицом, власништво петоколонаша из Бијељине и дотерала га у Босутске шуме где је Батаљон логоровао. Заплењено је, поред камиона, 212 кутија вазелина, 15 термос флаша, 6 труба платна, 2 трубе штофа, 6 бала вуне од по 200 кг, 4 бале кудеље, цак сапуна, 400 калема белог и 100 црног конца и други матери|ал. Истог дана једна тројка Босутске чете запленила је 41.000 куна (власништво железничке станице у Ср. Рачи).[57]

Штаб 3. батаљона, у договору са Командом Босутске чете, одлучио је 17. јула да мањим групама упадне у Боаанску Рачу и запали пшеницу петоколонаша из Батроваца и Морозића, а да следећег дана све четири чете једновремено упадну у села Беркасово, Гибарац, Бачинци и Привина Глава. Тако је једна десетина Босутске чете, ноћу 17/18. јула, у Босанској Рачи запленила 4 чамца (један носивости 25, а остали по 16 људи) који су добро дошли нашим јединицама за пребацивање добровољаца и хране у источну Босну и за превоз бораца из источне Босне у Срем. Исте ноћи, десетине из Босутске 2 (8) чете запалиле су у атару с. Батровци 5 јутара јечма и 7 јутара пшенице петоколонаша из Бачке, и једна петорка из 3. батаљона је исте ноћи запалила 5 јутара пшенице петоколонаша из с. Моровића.[58]

Следеће ноћи, 18/19. јула, извршен је једновремени упад у сва четири поменута села. У Бачинцима је запаљена зграда општине у којој је изгорела сва архива и заплењене 2 војничке и 4 ловачке пушке и нешто муниције. У Гибарцу је такођз

[56] Зборник 1/6, док. 112, стр. 353; Зборник I, књ. 17, док. 115, стр. 456 и док. 17, стр. 461 и 462.

[57] Зборник 1/6, док. 112, стр. 353 и 354.

[58] Зборник 1/6, док. 112, стр. 354.

запаљена зграда општине са архивом; једна вршалица је демонтирана, а делови склоњени. Заплењене су 2 писаће маимне, један шапирограф, 2 пиштоља са 39 метака, 28.640 куна и нешто одевне опреме. У Беркасову су запаљене општинл, архива и једна вршалица, а заплењене 4 писаће млшине, 5 ловачких пушака са по 50 метака, 1 пиштољ, 1 бицикл и нешто одеће. У овом селу ухапшен је усташки таборник – поп Гвозденовић. Приликом хапшења рањена је његова жена, којој је указана лекарска помоћ, а он је одведен и после суђења стрељан. У Привиној Глави, у манастиру, запаљено је 15 јутара пшенице и једна косачица, а заплењено 50 војничких ћебади, 15 пари ципела, 5 коња и 2 двоосовинских кола.[59]

Први и 4. б^аталъон, размештени у рејону Фрушке горе и Подунавља, такође су у другој половини јула извршавали задатке везане за летину. Међутим, када је 1. чета 1. батаљона кренула ноћу 18/19. јула да запапи пшеницу петоколонаша Бранка Шатрића у иришком атару, дочекана је ватром непријатеља наоружаног, поред пушака и аутом^ата, и са 2 тенка, 1 тешким и 4 лака митраљеза. Чета је била присиљена на позлачење, али је ипак успела да запјали 60 јутара пшенице и 20 јутара јечма. Остало је још 80 јутара незапаљене пшенице.[60]

Паљење се настављало из ноћи у ноћ. Тако је следеће ноћи једна десетина исте 1. чете 1. батаљона запалила 50 јутара пшенице Јеврема Иалића из Ирига,[61] а 2. чета овог батаљона запалила је 80 јутара пшенице петоколонаша Бранка Шатрића у атару Велики Радинци.[62] Ноћу 20/21. јула, 4. батаљон је запалио 125 јутара пшенице у атару Гргуревци, власништво фолксдојчера из овог села,[63] а већ 22/23. јула ист>и батаљон је, са 1. четом 1. батаљона 1. сремског одреда и уз помоћ 20 омладинаца, палио пшеницу на пуст(арама Бранка Шатрића, Спајића, Бајића и Јарића из Руме и Обрада Живића из Вогња. Иако је непријатељ отворио ватру са пруге од с. Вогањ, акција је извршена до краја. Том приликом запаљено је 150 јутара

[59] Исто

[6] Зборник 1/6, док. 111, стр. 349.

[61] Исто.

[62] Исто.

[63] Исто.

пшенице, 10 јутара зоби и неке стаје, а на пустарама Бајића и Јанића и две камаре кудеље.[64]

У то време 2. батаљон се налазио у југоисточном Срему, а с. Шимановци. Он је такође имао задатак да са једним батаљоном 1. сремског одреда и месним партизанеким десетинама пали пшеницу и уништава вршалице, односно да обезбеди сакупљање летине сељацима на слободној територији. Међутим, Штаб батаљона је обавештен да путем Петровчић-Ашања сваки дан пролази камион са усташама који из Добановачког забрана (где се налазила једна усташка бојна) преносе дневна следовања хране и других потреба за усташку посаду у Ашањи. Одлучено је да се камион са уст^ашама дочека 21/22. јула у заседи на расНрсници путева с. Петровчић-с. Карловчић и с. Деч-с. Ашања. До зоре 22. јула Батаљон се пребацио и заузео распоред западно од пута Деч-Ашања. Истовремено је на мосту преко канала Галовица, постављена мина. Негде између 8. и 9. чаеова уместо усташког, од Петровчића је наишао камион с(а 10-15 немачких војника и једним мотоциклом са приколицом у претходници. Мотоцикл је пропуштен, а када је каммон наишао преко моста активирана је мина а одмах потом извршен јуриш 1. и 3. чете. Немци у камиону су ликвидирани, а њихово наоружање – пушке, један аутом^ат, неколико пиштоља и муниција заплењени. Том приликом 2 борца су рањена а 2 погинула. Пошто је покупљен плен, Батаљон се повукао према с. Шимановци у моменту када је уследил(а немачка и усташка интервенција од Петровчића и Ашање.[65]

[64] Зборник 1/6, док. 111, стр. 352; Зборник 1/17, док. 117, стр. 465.

[65] Стенографске белешке — Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4. V извештају 4. оружничке пуковније од 10. августа 1943. Главном заповједништву оружништва НДХ (Зборник 1/17, док. 117, стр. 467) стоји да се то десило око 7 часова на путу Бечмен—Петровчић, што је погрешно, и да је том приликом погинуло 4, а рањено 3 немачка војника, да те 1 партизан погинуо док су два рањена заробљена, што је такође нетачно. Наиме, у брзини повлачења два погинула борца су остављена скривена, како би се каеније сахранили. Претражуп/ћи простор Немци и усташе су их пронашли, донели до с. Петровчића и оставили их на улици. Омладинци с. Петровчић^ су их увече сахранили у свом гробљу (били су то један друг и другарица).

Да би избегао удар 14. СС полицијског пука који је са тенковима организовао чишћење ове просторије,[66] Батаљон је ноћу 23/24. јула, кренуо из Шимановаца за Фрушку гору и ујутро стигао у састав Бригаде.

, У почетној фази борбе за летину 3. војвођанска бригада постигла је видне резултате и непријатељу нанела велике материјалне губитке. Она је, поред других акција, до 23. јула запалила преко 500 јутара пшенице, јечма и зоби, као и две камаре кудеље и уништила 9 вршалица и 1 косачицу. У исто време и јединице 1. и 2. сремског одреда[67] и месне партизанске деоетине уништиле су већу количину пшенице и онеспособиле већи број вршалица. Од друге половине до краја јула Сремски одред је запалио преко 2.800 јутара пшенице, поред многобројних акција друге природе.[68] Само у румском срезу до краја јула партизанске јединице и месне партизанске десетине, заједно са омладином и народом, уништиле су око 1650 јутара (по приближној процени око 23.460 метричких центи) пшенице, док је отето и склоњено око 250 метричких центи.[69] Ову кампању – борбу за жетву, карактерише масовност акција на целом подручја Срема. Сваку ноћ пламен је лизао поља, крстине и камаре у атарима скоро свих сел^а. Тамо где нису стизале јединице, те акције су изводили голоруки омладинци под кишом куршума. Само у току јула непријатељ је регистровао 137 разноврсних акција партизанских јединица и месних партизанских десетина.[70] Иако је имао велике снаге распоређене по Срему, није био у стању да спречи акцију паљењу пшенице. У дневном извештају команданта немачких трупа / Хрватској од 3. августа 1943. каже се:

[66] Стенографске белешке (Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4.

[67] Наредбом ГШВ од 19. јула 1943. укинут је 3. одред 2. корпуса НОВ и ПО Хрватске (Сремски одред) и формиран 1. и 2. сремски одред (1. сремски одред јачине три батаљона са око 400 бораца и 2. сремски одред од једног батаљона јачине од око 150 бораца. (Зборник 1/6, док. 109, стр. 344; Ж. Атанацковић, н. д., стр. 338).

[68] Зборник 1/6, док. 116, стр. 363-366.

[69] Исто, док 119, стр. 377 и 378.

™ Зборник 1/17, док. 115, 116, 117 и 118, стр. 454-473.

„Саботаже жетве се настављају и оне се, услијед непо-вољних снага, не могу спријечити".[71]

Борба за летину настављена је несмањеном жестином све до краја августа 1943.

1

ЧЕТРНАЕСТИ СС ПУК У АКЦИЈИ

Задатак 14. СС полицијског пука, који је доведен из Француске, био је да прочисти Срем и води борбу против јединица 3. војвођаноке брипаде и 1. и 2. сремског одреда, које су свакодневно непријатељу наносиле тешке људске и материјалне губитке, и да постојећим војним и полицијским снагама обезбеди услове за пљачку летине.[72] Међутим, овај пук је поред „својих борбених задатака" извршио нечувене злочине над голоруким становништвом Срема.

Непосредно после диверзантске акције 2. батаљона 3. војвођанске бригаде, на раскрсници путева с. Петровчић-с. Карловчић и с. Деч-с. Ашања, 14. СС пук је од Земуна, Н. Пазове и Руме, рано 23. јула, кренуо у акцију чишћења просторије југоисточног Срема. Претходног дана авијација је запаљивим и разорним бомбама бомбардовала с. Нарловчић, Михаљевце и Пећинце. Чишћење југоисточног Срема вршено је уз асистенцију усташких и фолксдојчерских јединица. За разлику од дотадашњих својих поступака, непријатељ је сада изводио ноћне покрете да би у току исте ноћи или у цик зоре извршио блокаду села. У неким селима постигао је потпуно изненађење, јер сеоске страже нису успевале да алармирају становништво, које је спавало, о доласку фашиста. Наиме, стражари су бивали изненађени мислећи да се ради о кретању партизанских јединица. Након сванућа непријатељски војници би вршили претрес зграда, дворишта, воћњака и башта. Све похватане становнике доводили би у центар села, у школско или црквено двориште и ту их тукли и мучили тражећи да им открију

[71] Зборник 1У/16, док. 127, стр. 362 и док. 124, стр. 357.

[72] Ж. Атанацковић, н. д., стр. 364.

сакривене партизане, политичке раднике, радионице оружја, штампарије и разна склоништа – „базе". Пошто у народу нису нашли издајнике, насумце су убијали, а велики број мушке и женсне омладине и одраслих мушкараца одводили у логоре (Руму). У тој акцији чишћења највише су настрадала села земунског и румског среза. У с. Добринци, које је блокирано 23. јула, фашисти су убили 3 особе, а једној жени пребили обе ноге и руке, ископали очи и исекли лице тако да је умрла у највећим мукама. Из села су отерали у логор 88 младића, девојака и одраслих мушкараца. Слично је било и у Петровцима, Попинцима, Прхову, Товарнику, Огару и другим местима румског среза.[73]

Пошто је 24. јула у Фрушку гору стигао, 2. батаљон је у рејону Бешенове успоставио контакт са Штабом бригаде. Ту су се већ надазили 1. и 4. батаљон и делови 1. батаљона 1. сремског одреда са Штабом одреда. Сем тога, у истом рејону се налазио и Главни штаб Војводине. Неколико наредних дана јединице Бригаде су се одморише, вршиле обезбеђење овог рејона Фрушке горе, патролску и извиђачку службу, а мањим групам^ учествовале у паљењу пшенице у атарима околних села. Све остало време било је посвећено војној обуци, политичкој настави и културно-просветној активности. Тих дана (26. јула) у Бригаду је дошао за начелника штаба Артур Хрибар Аца.*

Како су стизале информације о злоделима 14. СС полицијског пука у југоисточном Срему, Штаб бригаде је донео одлуку да нападом на жандармеријску посаду (27 жандарма) у с. Вогањ скрене пажњу ових снага на себе. Село које се налази на железничкој прузи Београд-Загреб, од Руме је удаљено 4 км, а од Ср. Митровице 6 км. Због могуће брзе интервенције немачких, усташких и полицијских јединица из ова два већа гарнизона, напад је морао бити брз и енергичан. Тај задатак је поверен 2. батаљону ојачаном једном четом 1. батаљона 1. сремског одреда. Напад је изведен ноћу 30/31. јула у 1 час по поноћи. Претходно су постављена обезбеђења од правца Руме и Ср. Митровице. Иако се овом нападу нису надали и били потпуно изненађени, жандарми су ипак пружили

[73] Зборник 1/6, док. 119, страна 374-377.
* Артур Хрибар је након рата иобегао у Италију.

отпор очекујући брзу интервенцију из гарнизона Руме и Ср. Митровице. Међутим, снажном и прецизном ватром бораца 2. батаљона, жандармеријска станица је након 20 минута борбе била ликвидирана. У току борбе погинула су 2, рањена 3 жандарма, 3 су успела да побегну, 18 жандарма и 4 петоколонаша су заробљени.

Батаљон је имао једног погинулог борца. Запаљена је општинска архива заједно са зградом и 5 вршалица, заплењено 20 пушака, 4.000 метака, 18 пари војничке одеће и обуће, 20 ћебдди, 6 пари чизама, 4 писаће машине и већа количина канцеларијског материјала. Када је покупљен плен, Батаљон је са заробљеницима у свитањ® ушао у Фрушку гору.[74]

Како у рејону југоисточног Срема 14. СС полицијски пук није наишао на партизанске јединице, он се исте ноћи, 30/31. јула, независно од напада 2. батаљона, камионима у највећој тајности пребацио у рејон Фрушке горе и до 7 часова ујутро, заједно са снагама из непријатељских гарнизона Ср. Митровице, Руме, Врдника и Беочина, посео полазне положаје за напад на северним и јужним падинам,а Фрушке горе у рејону: Шуљам, Бешеново, Врдник, Черевић и Беочин. Тиме су делови 3. војвођанске бригаде и 1. сремског одреда практично били опкољени заједно са Главним штабом Војводине и штабовима ових јединица. Присуство наведених снага у рејону Фрушке горе, наше јединице откриле су тек у 7 часова, односно кеда је непријатељ већ био посео полазне положаје за напад. У том тренутку стигао је и 2. батаљон до логора Бригаде, па је онако уморан заједно са четом 1. сремског одреда одм(ах посео најповољније одбрамбене положаје на падинама и на самој Фрушкој гори.

Непријатељ је напад отпочео у 8 часова са три правца: главним снагама са линије с. Манђелос-Бешеново и помоћним од с. Черевића и Беочина, а остатком снага од с. Врдника. Према откривеним правцима напада непријатеља, Штаб 3. брига-

[74] Зборник 1/6, док. 120, стр. 378 и 379; 1/17, док. 117, стр. 461, док. 119, стр. 480; Ж. Атанацковић, н.д., стр. 344; Срета Савић, н.д., стр. 270; Стенографске белешке (Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4). И по нашим и непријатељским извештајима не зна се за судбину једног жандарма. Највероватније је да се негде прикрио и више није пријављивао у непријатељске редове.

де је распоредио своје расположиве снаге: 2. и 4. батаљон заузели су положаје на јужним падинама Фрушке горе и бранили правац од Бешенова, Шуљма и Манђелоса гдје је непријатељ, уз подршку тенкова, усмерио своје главне снаге. При том је 2. батаљон посео положаје према Бешенову и Шуљму, а 4. батаљон десно од њега према Манђелосу. Правац од Врдника бранила је чета 1. батаљона 1. сремског одреда на положају на источној падини Фрушке горе. Први батаљон 3. војвођанске бригаде посео је положаје на северним падинама Фрушке горе и бранио правац од Черевића и Беочина. Јединице су добиле задатак да по сваку цену одрже поседнуте положаје и спрече продор непријатеља у средишњи део Фрушке горе.

У току целог дана непријатељ је пешадијом и тенковима вршио снажне притиске из свих праваца, али су сви његови напади упорном одбраном били одбијени. Најјачи притисак био је од правца Бешенова и Шуљма, где су дејствовали и тенкови. Како је 4. батаљон располагао пт топом (4. батаљон је имао само једну пешадијску чету и некадашњу Пратећу чету бригаде), његовим дејством уништен је један тенк.

Пошто је било очигледно да се изморени борци не могу и сутрадан одупирати далеко јачим непријатељским скагама, Главни штаб Војводине је наредио Штабу 3. бригаде да се јединице по паду мрака извуку из обруча и наставе борбену активност у другим деловима Срема. У Фрушкој гори да остане само чета 1. батаљона 1. сремског одреда која ће се у току ноћи такође извући из обруча и забацити непријатељу за леђа. У духу овог наређења Штаб бригаде је наредио да се 1. и 4. батаљон по паду мрака извуку у правцу Ирига и оду у рејон с. Саеа (Нови Иарловци), а 2. батаљон да оде у југоисточни Срем у рејон села Добринци, Пећинци и Карловчић.

Пред пад мрака, када је непријатељ продро до Венца Фрушке горе, јединице су се кроз јаруге и међупросторе у непријатељевом распореду извукле из обруча и упутиле у одређене рејоне. По паду мрака непријатељске снаге су се задржале на достигнутим линијама, а сутрадан ујутро извршиле удар у празно. Партизана више нигде нмје било. Непријатељ је на Фрушкој гори ипак остао још два три дана тражећи партизане по шуми и јаругама.

У борбама на Фрушкој гори непријатељ је имао око 20 мртвих и више рањених, док су јединице Бригаде имале једног

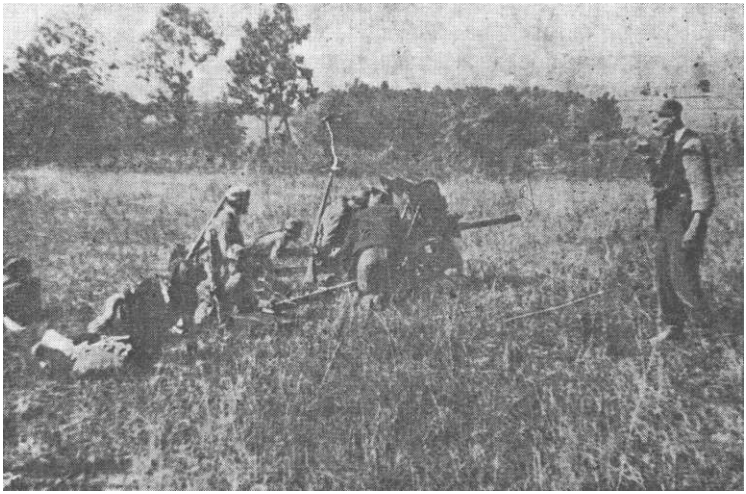

Одељење противтенковског топа „шкода", између Визића и Бипше, августа 1943.

погинулог и једног рањеног. Том приликом заплењено је неколико пушака и нешто муниције, а уништен је и један тенк.[75]

За време борби на Фрушкој гори, 3. батаљон налазио се у Босутским шумама, одакле је и даље са м^ањим групама бораца учествовао у одбрани сопствене и уништењу непријатељске летине. Палио је архиве, рушио тт стубове и вршио мање акције на друмском и железничком саобраћају.

Након извлачења и одласка Батаљона у одређене рејоне, Штаб бригаде је ступио у контакт са Штабом 2. батаљона 1. сремског одреда који га је информисао о непријатељским посадама у иришком рејону. Тако је дознао да се на пустари Банковац, 6 км источно од Ирига ,налази посада јачине 82 домобрана, наоружаних са 4 пушкомитраљеза, 4. аутомата и 74 пушке. Са неколико домобрана ове чете, која је вршила обез-

[75] Зборник 1/6, док. 126, стр. 395 и док. 166, стр. 425; стенографске белешке (Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4); Ж. Атанацковић, н.д., стр. 346; С. Савић нд., стр. 270-272; усмена казивања Петра Матића Дула, тадатттњег команданта Бригаде.

беђење имања и вршидбе, успостављен је контакт. На основу договора са њима Штаб бригаде је донео одлуку да се нападне и разоружа посада. Напад је поверен 1. батаљону 3. војвођанске бригаде, ојачаном 2. четом 2. батаљона 1. сремског од~ реда. План је био једноставан. Требало је прво ноћу 2/3. августа опколити зграде на пустари, а затим би одређена група, уз помоћ домобрана симпатизера који би били на стражи, упала у стражару разоруж^ала командира и стражу. Потом би, користећи се командиром, разоружала и остале на спавању.

Ради тога су се 1. батаљон 3. бригаде и чета 1. сремског одреда пребацили у рејон северно од Ирига и одатле одређене ноћи опколили пустару. Како то вече није успостављен контакт са домобранима који су били пристали на сарадњу, јединице су се повукле, а напад је одложен за следећу ноћ. Међутим, ни тада није успостављена веза са нашим симпатизерима из домобранске чете и то кривицом руководиоца групе која је за то била задужена. У таквој ситуацији, Штаб бригаде одлучује да не повлачи јединице већ да изненадним и енергичним јуришем ликвидира посаду.

Мада је непријатељ открио подилажење наших чета и обасуо их снажном ватром из добро утврђених зграда, пустара је након двочасовне борбе заузета. Користећи мрак, већина домобрана успела је да се пробије кроз кукурузна поља. Непријатељ је претрпео губитке од 3 погинула, 1 рањеног и 15 заробљених домобрана. Батаљон је имао 1 погинулог и 3 рањена борца. Заплењени су: 1 пушкомитраљез, 1 аутомат, 22 пушке, 30.000 метака, нешто одеће и обуће и већи број стоке. Запаљене су све зграде у којима је, поред осталог, изгорео и 1 вагон овршене пшенице. Сем тога, запаљено је 8 камара неовршене пшенице, 1 камара јечма, 1 камара грашка, 6 вагона сламе, 1 КЈамион, 2 вршалице и друге пољопривредне алатке.[76]

Након извлачења из Фрушке горе, 2. батаљон се пребацио у рејон с. Прхова и ту размештен у кукурузном пољу мировао 2-4 дана. Ујутро 4. августа, сеоска стража са торња открила је на изласку из с. Добринаца, моторизовану колону од неколико камиона са непријатељевим војницима и двоје окло-

[76] Зборник 1/6, док. 116, стр. 363 и док. 120. стр. 379; 1/17, док. 118, стр. 474; Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4; С. Савић, н.д., стр. 272; Зборник 1У/16, док. 149, стр. 400.

пних кола на челу, који су се кретали према Пећинцима. Месна стража је одмах обавестила Штаб батаљона, који је одлучио да се испред с. Прхова минира цеста и постави заседа, која ће дочекати колону ако од с. Пећинаца настави покрет према с. Прхову. Чете су брзо заузеле положаје у заоеди, образујући потковицу са по једном четом с обе стране цесте, а трећом на самој цести иза миниранога места.

Непријатељска колона се извесно време задржала у с. Пећинцима, а затим је продужила према с. Прхову. Међутим, борци који су били најближи непријатељу били су откривени па је дошло до обостране пуцњаве. Непријатељ се после извесног времена вратио према с. Пећинцима и даље према Руми. Тако, због слабог маскирања, заседа није потпуно извршила задатак. Сутрадан је Батаљон отишао за с. Шимановце, а следеће ноћи продужио за Фрушку гору где се прикључио 1. и 4. батаљону.[77]

Иад је довео 14. СС полицијски пук и употребио га V Срему, непријатељ је за тренутак сматрао да је онемогућио даље акције партизана. Међутим, напад 1. батаљона 3. војвођанске бригаде на пустару Банковац, у непосредној близини раопореда ових снага, као и све каеније акције, доказале су вредност партизанске тактике ратовања. Она је и у овим условима још једном довела у питање способност и могућност знатно јачег непријатеља да успешно води борбу против јединица НОВ и ПОЈ Војводине. Након овог неуспеха, 14. СС полицијски пук је напустио Фрушку гору и убрзо потом отишао за Словенију.

УЧЕШБЕ 3. ВОЈВОБАНСКЕ БРИГАДЕ У ОСЛОБОБЕЊУ БИЈЕЉННЕ

На просторији источне Босне, након одласка Врховног штаба и Оперативне групе, у другој половини јула и почетком августа 1943. дејствовале су 16. војвођанска и 17. источнобосанска дивизија.

[77] Сећања генерал-иотпуковника Жике Стојшића, тада кдта 2. батаљона 3. војвођанске бригаде.

У то време у источној Босни, поред уст.ашних, домобрањ сних, четничких и јединица муслиманске милиције, налазила се и 369. легионарска дивизија која је ојачала гарнизоне у Сребреници, Власеници, Зворнику, с. Цапарди, Брчком, Тузли и другим важнијим местима. Задатак 16. војвођанске дивизије био је да просторије Бирча, Мајевице и Семберије очисти од четника и муслиманске милиције, а у погодном тренутку нападне и ослободи Бијељину. Тиме би се ова слободна територија проширила и повезала са слободном територијом у Срему, и на т,ај начин омогућила нормално одржав^ње веза Штаба 16. дивизије са Главним штабом Војводине, пребацивање добровољаца из Срема у источну Босну за попуну војвођанских бригада, и допремање артикала исхране и других потреба за болнице и јединице у источној Босни. За то време 17. дивизија имала је задатак да од четника и муслиманске милиције очисти просторију Посавине, Требаве и Озрена.

Док је 2. војвођанска бригада вршила обезбеђење рањеника у Шековићу, 1. војвођанска брипада је у више наврата водила борбе са четницима Керовића, Дерикоње, Челоње, Еркића и других у рејону с. Забрђе – с. Малешевци – с. Вукосавци – с. Лабуцка – с. Зло Село. Нарочито је жестока борба против четника вођена 31. јула на полож^ајима Бусије (Мајевица) када их је 1. бригада опколила и после шесточасовне борбе разбила и протерала у правцу Тузле и Пожарнице. Након ове победе створени су услови за напад на Јању и Бијељину.[78]

Према подацима обавештајних органа 1. бригаде и Штаба 16. дивизије, у варошици Јањи налазило се око 200 усташа, домобрана, ж&ндарма, финанса и милиције, а у Бјељини до 700 легионара из састава ,,Домдо", једна домобранска инжињеријска чета, нешто усташа, немачких полицијских јединица, финанса и милиције. Такође су добијени подаци да су прилази Бијељини од правца Зворника, Раче и Брчког – на комуникацијама затворени бункерима са усташким посадама, а да су међупросторе бранили легионари. Усташе, сем оних у бунке-

[78] Зборник „Источна Босна у НОБ", изд. ВИЗ-а, Београд, стр. 37 и 223; П. Грујић, н.д., стр. 34.

рима, Немци и домобрани спавали су у касарни, а легионари код својих кућа.[79]

Ноћу 8/9. августа 1943, батаљони 1. бригаде успели су да се неопажено привуку варошици Јањи и да је, уз подршку артиљеријсне и минобацачке ватре, за непун час ослободе. Добар део посаде је разоружан, док је део побегао према Зворнику и преко Дрине, Заплењено је 77 пушака, 20.000 пушчаних метака, 40 војничких блуза, 13 шињела, 14 војничких чакшира, 40 пари обуће и друге опреме.[80]

На сјастанку Штаба бригаде, одржаном у току дана расправљано је о целисходности напада на Бијељину; преовладало је мишљење да је тренутак повољан и да непријатељу не треба дати времена да ојача гарнизон. Зато је Штабу дивизије предложено да се напад изведе исто вече, 9/10. августа, што је он и прихватио.[81]

Напад је отпочео 10. августа око 3 часа са два батаљона,[82] који су у првом налету овладали спољним утврђењима. У даљим уличним борбама непријатељ је до сванућа потиснут на свим правцима и сабијен у касарну и неколико зграда око ње. Борци 2. батаљона 1. бригаде успели су да се убаце у зграду школског дома, где су били Немци који су из приземља побегли према касарни, а један део на спрат. Како су у приземљу наишли на већи број нових немачких униформи, борци су се за тренутак позабавили пленом и почели пресвлачити. Немци, који су одступили према касарни, искористили су то затишје и опколили зграду. Када су борци покушали да се извуку, били су засути бомбама и ватром и споља и са спрата. Тек након једночаоовне борбе и противнапада чете 1. батаљона – ови борци су били деблокирани.[83]

[79] Ж. Атанацковић, н.д., стр. 361; П. Грујић, н.д., стр .34 и 35; Зборник 1У/16, док. 54, стр. 155 и 156.

во Исто; Зборник 1У/16, док. 209, стр. 525.

[81] Сећања генерал-пуковника Марка Перичина Камењара тадашњег кадета 1. војвођанске бригаде (Зборник „Источна Босна у НОБ", књ. 2, стр. 224 и 225.

[82] Зборник 1У/16, док. 54, стр. 155 и 156.

[83] Сећања Марка Перичина Камењара (Зборник „Источна Босна у НОБ"), стр. 225.

Напад на касарну настављен је и у току дана. Међутим, ни једна јединица није успела да се пробије у касарнски круг који је био добро поседнут и утврђен за одбрану. Наиме, око касарне налазили су се ровови подешени за кружну одбрану и покривени даскама ради заштите од ручних бомби. Испред ровова, око целе касарне, била је жичана препрека. Против тако утврђеног непријатеља добро би дошли артиљерија и минобацачи. Нажалост, од топа није било користи јер је муниција била неисправна, а минобацачи су имали само шест мина које су у току ноћи утрошене. У току дана по положајима Батаљона дејствовала је непријатељека авијација.

Борбе за касарну су настављене и у току ноћи 10/11. августа, али без успеха. Пошто су батаљони били изнурени, а претрпели и осетне губитке, командант бригаде је наредио да се јединице повуку даље од непријатеља у зграде. У исто време издао је наређење интенданту бригаде да организује извлачење материјала и намирница из заплењених складишта.[84]

У време када је планиран напад на Јању и Бијељину 3. војвођанска бригада, без 4. батаљона, налазила се у рејону Босутских шума, где је дошла после акције на пустару Банковац. Њен 4. батаљон остао је у Фрушкој гори ради обезбеђења Главног штаба и Покрајинског комитета. Бригада је у Босутске шуме дошла по наређењу Главног штаба ради прелаза у источну Босну у састав 16. дивизије. Наиме, по договору Главног штаба Војводине и Штаба 16. дивизије требало је да се изврши замена бригада тако што би њ,а Мајевици оперисала 3. бригада, а у Срему 1. војвођанска бригада. Замена бригада требало је да се изврши по батаљоним,а.[85]

Како 1. војвођанска бригада није успела да ослободи Бијељину ни до 11. августа ујутро, Штаб 16. дивизије је наредио 3. бригади да пређе Саву и да се њени батаљони ставе под команду Штаба 1. војвођанске бригаде, да би узели учешћа у борби за Бијељину. Слично наређење издато је и Мајевичком

[84] Исто.
[85] Зборник 1/6, док. 121, стр. 381; 1У/16, док. 73, стр. 217; сећања Петра Матића Дула, кдта 3. бригаде; Жике Стојшића, кдта 2. батаљона; Милана Корице Ковача, кдта 3. батаљон и Душанке Јовичић Нађ, политичког комесара 4. батаљона 3. војвођанске бригаде.

одреду који се Штабу 1. бригаде јавио већ 11. августа ујутро. Штаб 16. дивизије сматрао је да је нужно наставити борбу за Бијељину, јер би одустајање имало политичких последица за даљи развој НОП у Семберији и источној Босни, негативно се одразило на јединице.

Планом је предвиђено да се нови напад изведе са сва три батаљона 1. војвођанске бригаде и 1. батаљоном 3. војвођанске бригаде. Батаљони 1. војвођанеке бригаде нападали су касарну са севера, запада и југа, а 1. батаљон 3. бригаде са истока. Други батаљон 2. војвођанске бригаде и Мајевички одред вршили су обезбеђење напада од Зворника и Босанске Раче, док је 3. батаљон 3. војвођанске бригаде са положаја у рејону с. Љељенча, испред Суљин Хана и у захвату раскрснице путева према с. Корају и Брчком, вршио обезбеђење од правца Брчког. Други батаљон 3. војвођанске бригаде, који је такође прешао у Семберију, није узео учешћа у борбама за ослобођење Бијељине.[86]

Нови напад је отпочео увече 12/13. августа. Батаљони су били подржани само са 6 мина испаљених на касарну из два тешк,а минобацача, и једним брдским топом 65 мм чија је муниција и овог пута била неисправна. Борци су настојали да се под заштитом пешадијске ватре бомбама пробију у касарну али су сви покушаји заустављени пред бункерима и рововима око касарне. Непријатељ се изванредно упорно бранио, очекујући да му у току ноћи стигне помоћ најављена радио-депешом.[87] У том тренутку у Босанску Рачу је упућен 2. батаљон 8. ловачке пуковније са задатком да образује мостобран, изради понтонску скелу и омогући пребацивање тенкова и 3. ловачке пуковније која је возом требало да стигне у Сремску Рачу.[88]

Пошто напори батаљона да савладају непријатеља у касарни нису уродили плодом, командант 1. бригаде је пред зору наредио да се батаљони нешто повуку од касарне и избе-

[86] Сећања Марка Перичина Камењара (Зборник „Источна Босна у НОБ), књ. 2, стр. 225 и усменог казивања Милана Корице Ковача.

[87] Зборник 1У/16, док. 54, стр. 156.

[88] Исто, док. 145, стр. 392 и док. 148, стр. 397.

гну директну ватру из бункера и ровова. Како ни непријатељ више није веровао да ће му стићи упућена помоћ, он користи тренутак када су се батаљони одлепили од касарне и кроз међупростор уепева да се пробије прем,а Босанској Рачи. На тај начин борба за Бијељину је била окончана. У руке наших јединица пао је богат ратни плен: 200 пушака, 20.000 пушчанмх метака, преко 2.000 граната за хаубицу 100 мм, већа количина мина за лаки и тешки минобацач, 300 кг динамита, 1 краткоталасна радио-станица, 3 радио-ап,арата, 2 мале штампарије, 7 шапирографа, 3 путничка аутомобила, 1 камион, 3 мотоцикла, 12 бицикла, 10 вагона брашна и пшенице (већим делом подељено народу), 1 вагон соли, ^.000 кг шећера, 1000 кг масти, 12 сандука двопека, 18 канти јестивог уља, 9 буради нафте, 2 бурета бензина, 7 писаћих машина, 5 кола канцеларијског материјала и велика количина инструмената и санитетског материјала. Наши губици износили су 12 мртвих и 30 рањених, а непријатељски, по сопственом признању, 9 мртвих и 20 рањених, док је судбина 40-50 домобрана остала неизвесна. Плен је истог дана евакуисан. Све зграде у кругу касарне су спаљене, а бункери око ње, на прилазима и у граду, порушени.[89]

У борбама за град и након његовог ослобођења морал бораца био је на висини. Народ их је са одушевљењем дочекао. У граду је одржан митинг коме су, поред грађана Бијељине, присуствовали и многи становници околних села. На митингу је говорио и друг Родољуб Чолаковић, који је, поздрављајући борце и грађане, истакао значај *>слобођења Бијељине за даљи развој ослободилачког покрета у Семберији и источној Босни.

Како је батаљон 8. ловачке пуковније у Босанској Рачи ужурбано радио на понтонској скели и обезбеђењу прелаза немачких тенкова и 3. ловачког пука, то је Штаб 1. бригаде одлучио да у току ноћи нападне овај домобрански батаљон и по могућности онемогући пребацивање непријатељских снага из Срема у источну Босну, Напад су са зак,ашњењем извели 2. батаљон 1. бригаде и 2. батаљон 2. бригаде 15. августа у 3 часа ујутро. Спољна одбрана брзо је ликвидирана п,а су борбе настављене у самој Рачи. Неки делови су били пред предајом, те је изгледало да је победа загарантована. Међутим, непри-

[89] Зборник 1У/16, док. 54, стр. 156 и 157, док. 145, стр. 392 и док 209, стр. 524 и 525.

јатељ је у најкритичнијем тренутку по домобрански батаљон успео да преко Саве пребаци три тенка која су, покретом и сопственом ватром, уз подршку јаке минобацачке ватре, збунили борце и присилили их на повлачење. У тој борби непријатељ је претрпео знатне губитке, док су батаљони имали 10 мртвих и 12 рањених, углавном од ватре минобацзача и тенкова.[90]

Истог дана непријатељ је убрзано наставио пребацивање 3. ловачког пука па је 16. августа ујутро, подржан тенковима, кренуо према Бијељини. Штабу 16. дивизије било је ,асно да су постојеће снаге мале за одбрану града те је својим јединицама наредио повлачење пошто је претходно извршена евакуација ратног плена. Непријатељ је истог дана поново посео Би јељину. У исто време је Главни штаб Војводине од Штаба 16. дивизије захтевао да се 3. војвођанска бригада одмах врати у Срем, пошто замена јединица није извршена по предвиђеном плану.[91]

НАПАД НА НЕПРИЈАТЕЉСКИ ГАРНИЗОН У С. ГРГУРЕВЦИ

Пошто се 15/16. августа, у рејону Дому Скела, чамцима пребацила у Босутске шуме, 3. војвођанска бригада (њен 1. и 2. батаљон) следеће ноћи одлази за Фрушку гору и размешта се у рејону Рохаљ база, где су се налазили њен 4. батаљон и 1. сремски одред. Трећи батаљон је остао у Босутским шумама уз јединице 2. сремског одреда. Тих дана ПИ ИПЈ и Главни штаб Војводине обавештавају Врховни штаб о могућности формирања 4. и 5. војвођанске бригаде, о чему су се сагласили и са Штабом 16. дивизије.[92]

Дошавши у Фрушку гору, Штаб бригаде разматра могућност напада на непријатељски гарнизон у с. Гргуревцима где се, поред наоружаних домаћих Немаца, налазила једна чета

зо Зборник 1У/16, док. 54, стр. 157.

[91] Исто, док. 73, стр. 217 и док. 209, стр. 525.

[92] Зборник 1/6, док. 121, стр. 381.

немачке полиције из батаљона „Генерал Лаудон" јачине око 200 војника. Ово место је представљало истурени непријатељски гарнизон према Фрушкој гори и у дотадашњим његовим офанзивама служило као полазна основица. Сем тога, преко овог гарнизона непријатељ је контролисао крет,ања наших јединица, а својим честим испадима угрожавао везе са Босутским шумама и са источном Босном, безбедност слободне територије у Фрушкој гори, а поготово установа и јединица у рејону Рохаљ б,аза. Покрет јединица према југу (Босутске шуме и источна Босна) и обрнуто (за Фрушку гору) морао се од Рохаљ база изводити дужим заобилазним путем, што је захтевало веће напоре. Стога би ликвидацијом овог гарнизона, наведени проблеми били решени, постигао би се велики политички ефекат код становништва, што би имало значаја за даљи развој НОП у читавом западном Срему. Ово би било утолико значајније што је немачко становништво Гргуреваца, иначе све наоружано, било врло брутално и агресивно и у дотадашњим акцијам,а извршило низ злочина над српским становништвом, нарочито у јуну 1942. године када је убијено 350 житеља овог места.

Пошто је од чланова Главног штаба Војводине добијена сагласност, Штаб бригаде је одлучио да се напад изведе ноћу 19/20. августа. Претходно је извиђањем, а и на основу добијених информација од обавештајних органа, утврђено да је непријатељ организовао и спољну и унутрашњу одбрану. Спољну одбрану организовао је системом бункера на прилазима селу, и то јачу на северној страни — према Фрушкој гори, док је унутрашњу организовао системом ровова и бункера око зграде шумске управе. Сем тога, Штаб бригаде је имао у ви« ду и чињеницу да је непријатељ у овом гарнизону стално био на опрезу и у стању борбене готовости, због сталне близине партизанских снага. Исто тако, морало се водити рачуна и о могућој непријатељској интервенцији споља, од Руме и Ср. Митровице, где су се налазиле доста јаке снаге. Разматрајући ове и друге елементе, између осталог и недостатак оруђа и средстава за напад на утврђене објекте, Штаб бригаде није инсистирао да се место заузме по сваку цену. Идеја је била да се избором времена за напад непријатељ по могућности изненади и ликвидира, пре него притекне помоћ споља.

На основу свега изнетог донета је одлука да се напад

изведе 20. августа у 1 час са два батаљона 3. бригаде (уз подршку топа и минобацача из Пратеће чете 4. батаљона) и једним непотпуним батаљоном 1. сремског одреда. На дан уочи напада саопштени су задаци јединица: 1. батаљон напада од Манђелоса, са југозападне стране; 2. батаљон напада од Шуљма, са југоисточне стране, правцем ка цркви и шумској управи; батаљон 1. сремског одреда (без две чете) заузима положај у близини с. В. Радинци и врши обезбеђење од правца Руме и Ср. Митровице, а једним водом од Манђелошке пустаре.

Напад је отпочео у предвиђено време. Претходно су порушени мостови и прекопани друмови на прилазу селу. Већ у подилажењу јединице су биле откривене, те су ватром из спољних бункера алармиране остале снаге гарнизона и мештани. Спољна одбрана је брзо савладана, па су чете оба батаљона наст,авиле уличне борбе, у којима је из сваке немачке куће пружан отпор. Ипак, чете које су релативно брзо продирале кроз село, стерале су наоружане мештане и немачке полицајце у зграду шумске управе, која је била солидно утврђена и уређена за кружну одбрану. Овде је непри,атељ пружио жилав отпор, не дозвољавајући упад у објекте. Извршено је неколико јуриша, али без успеха. Ни бомбаши, ни пратећа оруђа нису могли доћи до изражаја, јер је сваки прилаз објектим,а био изванредно добро брањен ватром. Након два часа борбе непријатељу је од Ср. Митровице пристигла помоћ, коју је покушао да задржи батаљон 1. сремског одреда из обезбеђења. Иада су се снаге из обезбеђења, почеле под борбом повлачити према Гргуревцима, Штаб бригаде је наредио извлачење из сел,а у правцу Фрушке горе, што је и учињено у саму зору.

У овој борби за с. Гргуревце непријатељ је имао 2 погинула полицијаца и 1 немачког војника, 9 рањених полицајаца, а 6 полицајаца и 9 милиционера мештана заробљено. Приликом борби за поједине куће, одакле је пружан отпор, погинула су и три цивилна лица немачке народности (међу њима и руководилац женске омладине Ана Херман). Бригада је имала 4 погинула борца. Заплењено је 20 пушака, 2 пушкомитраљеза са 16 оквира и муницијом, 6 ручних бомби, око 2000 пушчаних метака, 2 радио-апарата и нешто ратне опреме.

Иако је Штаб бигаде искључиво рачунао на изненађење, напад на посаду Гргуреваца је показао да је непријатеља тешко изненадити ако има организовану спољну и унутрашњу одбрану, добру ноћну патролну и стражарску службу у којој значајну улогу игра и наоружано становништво. Управо то становништво пружало је отпор из својих кућа и успоравало продирање ка најважнијем објекту у систему одбране, што је непријатељу створило довољно времена да среди снаге, организује систем ватре и спремно дочека нападача. У томе је разлика од овога и напада на посаду у с. Вогањ, која се бранила само из јединог објекта – жандармеријске станице. Овоме треба додати и чињеницу да батаљони нису располагали оруђима и техничким средствима за напад на овакво уређене објекте, а ни старешине ни борци нису имали искуства нити су били довољно увежбани. Ипак, напад је снажно одјекнуо код становништва околних места, имао позитивне политичке последице по покрет, и произвео одређени утисдк код непријатеља, Од тада немачко становништво осећа већу несигурност, а посада Гргуреваца више нема смелости да организује заееде и испаде у правцу Фрушке горе и омета покрет наших јединица на релзцији Фрушка гора – Босутске шуме – источна Босна и обратно. Ако се узму у обзир резултати постигнути у борби (губици непријатеља и плен) и понашање непријатеља после тога, онда је напад био оправдан, пошто је циљ у основи остварен.[93]

УСПЕЛА ЗАСЕДА КОД НЕШТИНА

Нлкон повлачења од Гргуреваца, 1. и 2. батаљон су отишли на Циганскн логор (Фрушка гора) ,а 4. батаљон на Широки до (Фрушка гора)[94] где су се разместили ради одмора. Тог дана је од Проке Поповића из Нештина деренског обавештајца,

[93] Зборник 1/6, док. 126. стр. 395 и 543; 1/17 ,док. 119, стр. 481-483; Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4; Ж. Атанацковић, н.д., стр. 346-347; С. Савић н.д. ,стр. 272-273; Усмена казивања Петра Матића, Жике Стојшића и Душанке Нађ.

[94] Жика Стојшић: Заседа у Фрушкој гори" (ВГ 12/1956, стр. 111).

добијена информација да је на пустару Церовача из Илоиа стигла једна немачка минерска чета (120 војника) која сваког дана одлази на занимање на ливаду у Јанок долу, 3 км југоисточно од с. Нештина. Поповић је такође обдвестио да ће чета остати ту до 23. августа, а затим вероватно отићи за Илок, у састав своје јединице.

После извиђања непријатеља и земљишта, одлучено је да се минерска чета напддне ујутро, 23. августа 1943. Тих дана у непосредној близини поменуте пустаре налазиле су се следеће снаге: У Илоку један непријатељски пук у пролазу, у Сусеку стална посада, а на један километ,ар источно од пустаре Церовача налазила се Кавкина пустара са посадом од око 50 усташа. Због тога су се за напад нудиле две могућности: да се чета нападне у току ноћи док се одмара у зградама пустаре, или да се нападне на ливади у тренутку кад отпочне занимање. Како је ливдда опкољена шумом која омогућава добро маскиран распоред, Штаб бригаде је одлучио да се на том месту организује заееда са два батаљона и Пратећом четом 4. батаљона. Једна чета и један батаљон били би у обезбеђењу од Нештина и Илока.

Идеја Штаба била је да се непријатељска чета пусти у заееду, па пошто се крилима батаљона затвори, отвори ватра из свег наоружања у трајању од 5 минута, а онда изврши јуриш. По том плану 2. батаљон је добио задатак да поседне положај на југозападној ивици Ридске шуме, а 1. батаљон североисточне падине косе Јаночко Церје. Пратећа чета 4. батаљона требало је да ватром својих оруђа подржи борбу и јуриш батаљона. Командант Бригаде је наредио да се ватрд не сме отворити пре његовог знака, тј. пре него минобацач испали прву мину. Једна чета 4. батаљона (10 чета бригаде) и батаљон Сремског одреда добили су задатак да организују обезбеђење од Нештина и Илока.

До пада мракз у јединицама су извршене све припреме: одржани су партијски и скојевски састанци и зборови чета. Борцима је објашњено да се марш мора извести у највећој тишини, да је забрањено пушење, да се заседе добро маскирају и др.

Предвече, пошто је са Широког дола стигао 4. батаљон, Бригада је у колони по један кренула према месту заседе. која је од Циганског логора удаљена око 15 км. Трећи бата-

љон који је у току претходне ноћи дошао у Фрушку гору упућен је у њен средишњи део да својим присуством завара одлазак Бригаде. Батаљони су у зору посели положаје у заседи. Било је довољно времена да старешине провере распоред и маскирање сваког борца и да се дају последња упутства.

Око 6,15 часова немачка минерска чета је у колони по два ушла у заседу. Од пустаре Церовача кретала се путем без икаквог обезбеђења, сем што је истурила патролу од 3 војника која није залазила у шуму, ни лево ни десно. Пошто је стигла на ливаду, подофицири су постројили чету и очекив,али командира чете да му предаду рапорт. У том моменту он је на коњу ушао у заседу. На знак команданта бригаде минобацачком одељењу испаљена је мина, која је експлодирала посред саме постројене чете. На то су и бат,аљони отворили ватру из пушкомитраљеза и пушака. Изненађени и збуњени непријатељски војници падали су покошени као снопље. Многи нису успели ни да се баце на земљу. После такве убитачне ватре која је тр,ајала око 6 минута, извршен је јуриш и чета потпуно ликвидирана. Спасао се једино командир чете кога је уплашени коњ у галопу извукао из заседе.

Непријатељ је само за неколико минута претрпео губитке од 85 мртвих и 22 заробљена (углавном рањеници). Бригзда је имала 2 тешко рањена борца који су касније подлегли ранама. Заплењена су 2 лака митраљеза – „шарца", 72 пушке, око 1500 метака и један миноистраживач.[95]

[95] Зборник 1/6, док. 126, стр. 396 и док. 179, стр. 543; Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/4; Жика Стојшић „Заседа у Фрушкој гори" (ВГ, 6/1956, стр. 111-114); Ж. Атанацковић, н.д., стр. 347; С. Савић, н.д., стр. 274; Матић Петар „Велики транспорт је прошао" (Сећања команданта војвођанских бригада, стр. 173) и дипломски рад „Тактичка искуства из партизанских дејстава у равници" (необјављен), стр. 23-34; Ј. Веселинов Жарко, н.д., стр. 383. У овим изворима постоје разлике о тачини минерске чете — негде се помиње 120, а негде 108 војника. Посто1*е разлике и у броју погинулих и заробљених — помињу се 92 погинула и 28 заробљених, јер је тај број био замењен у Руми за похапшене комунисте и наше симпатизере. Постоји вероватноћа да је један број војника из чете остао на пустари чува опрему чете, или је настала грешка у ппеблојавању погинулих непријатељских војника, јер је то учињено на брзину.

Радинка Витасовић Лепињица, из Лаћарка, борац 1. батаљона, погинула код Нештина 1943.

Чим је плен понупљен, Бригада је са заробљеницима напустилд поприште борбе. Након једног часа после борбе уследила је интервенција непријатеља са моторизованом пешадијом и десетак тенкова. Но, све је било узалудно, јер је бригада у том тренутку већ била на падинама Фрушке горе.[96]

Ова друга, по величини и резултатима успешно изведена заседа, потврдила је предност те врсте борбе у условима партизанског ратовања. Заседа, ако се добро и у тајности изведе, по правилу увек доноси добре резулате, јер изненађеном непријатељу не оставља времена да се среди и организује за одбрану. А тако је управо замислио и поступио Штаб бригаде. Успех је обезбеђен и тиме што је Штаб бригаде организовао и држао ватру у својим рукама. Истина, непријатељ је био необазрив и кретао се без икаквог обезбеђења.

У време ишчекивања непријатеља код бораца и старешина је испољена потребна дисциплина у маскирању, хладнокрвност при отварању ватре и одлучност у јуришу. Нарочито су

Исто.

Трива Витасовић Лебарник, прослављени сремски дивеозант народни херој поред одр

се истакли другарица Јана Драгојловић, командир 1. чете у 2. батаљону, другови Брка, Цига и црвеноармејац Петров[97] Акција је посеоно била од значаја за борбено каљење младог 4. батаљона, а заплењено наоружање омогућило је да се касније формира још једна чета. Она је снажно одјекнула и код народ^, а непријатеља је просто шокирала. Команда у Руми била је присиљена да затражи преговоре ради размене заробљеника за ухапшене комунисте и родољубе. То је била знлчајна војна и политичка победа, јер је непријатељ по први пут признао снагу НОВ и ПО Војводине и био присиљен на равноправне разговоре.[98]

НАПАД НА ТРАНСПОРТНИ ВОЗ

Након повлачења од Нештина, 3. војвођанска бригада логоровала је на Широком долу у Фрушкој гори. Ту је, 25. августа пре подне, Штаб бригаде одржао састанак са штабовима батаљона и извршио анализу напада на немачку минерску чету. Око подне, док је још састанак трајао, стигао је курир Обавештајног центра с,а Рохаљ базе (Фрушка гора) са информацијом обавештајца из Шида да ће у току ноћи, 25/26. августа, са железничке станице у Шиду кренути у правцу Београда више транспортних композиција са војском и ратним материјалом. Према информацији најинтересантнија је била композиција која по реду вожње стиже у Ср. Митровицу 26. августа у 0,30 часова и која је била натоварена новим противтенковским топовима. Транспорт је пратило и обезбеђивало 30 немачких војника.

[97] Зборник 1/6, док. 126, стр. 397. Уочи организовања ове заседе у Фрушкој гори су, 22. августа, дошла два црвеноармејца побегла из немачког заробљеништва: Петар Шкипченко Иванович, звани Петров и Михајло Шерманов Штефановић. Врло брзо су се снашли у нашој средини и били изванредно храбри борци. (Исто, док. 128, стр. 400).

[98] Ове преговоре је у име Главног штаба Војводине водио Ву* кашин Биволаревић Волф, чувени партизанеки командант у Срему (Ј. Веселинов Жарко, н.д., стр. 384).

Сретна околност је што су сви штабови били на окупу, па је Штаб бригаде могао одмах да их консултује и брзо заузме став. Одлучено је да се диверзијом на прузи заустави транспортни воз, топови истоваре и пребаце у Фрушку гору. Предвиђено је да се диверзија изврши на деоници пруге између Ср. Митровице и с. Вогња, на месту названом „Стаљинград", где је већ извршено више диверзија. Задатак је поверен 3. батаљону (пошто у претходне две акције није учествовао), диверзантској групи Бригаде" и једној чети Фрушкогорског батаљона 1. сремског одреда.

Најважнији и н,ајтежи задатак поверен је 3. чети ојачаној диверзантском групом и топовским оделењем 37 мм (марке ,,Пито") из Пратеће чете 4. батаљона. Она је имала да поседне положај на каналу који спаја потоке Манчелов гат и Чикош (на месту где поток пресеца пругу) и да након експлозије мина нападне воз. Пошто није било довољно експлозива, диверзантско одељење је добило задатак да минира само десни колосек који води од Ср. Митровице према Вогњу, с тим да мину активира тек када наиђе композиција са топовима.

Прва чета (тек што је из босутских шума допремила му˜ницију), ојачана противтенковским топовским одељењем, добила је задатак да у сумрак поседне положаје на прилазима с. В. Радинци и спречи интервенцију из Ср. Митровице и Гргуревача, и да не дозволи спајање ових снага са снагама упућеним из Руме. Противтенковски топ је имао да отвори ватру по непријатељским тенковима уколико би били упућени из Ср. Митровице.

Први вод 2. чете добио је задатак да поседне положај на ливадама око Волеровог салаша и да на овом правцу врши обезбеђење напада од Ср. Митровице. Њен 2. вод требало је да мобилише запрежна возила за пребацивање топова, док је 3. вод одређен за истовар топова пошто се ликвидира непријатељско обезбеђење транспорта.

Чета Фрушкогорског батаљона требало је да запоседне раскрсницу путева која од Руме води за В. Радинце, Стеја-

[99] У диверзантској групи Бригаде у то време били су другови Трифун Витасовић Лебарник, командир; Бошко Зоркић, Петар Југовић и Славко Мијачевић (по сећању Бошка Зоркића и Милана Корице Ковача).

новце, Јазак и Врдник и да на том месту задржи непријатељске снаге упућене из Руме.

Друга и 3. чета су након краћих војних и политичких припрема, кренуле на извршење задатка у 18,30 часова, пошто је требало да пређу пут од 15-20 км. Прва чета је кренула нешто касније јер је имала крађу релацију. Чета Фрушкогорског батаљона 1. сремског одреда није н,а време посела положаје, јер јој је требало доста времена да се прикупи, пошто су њени водови били на обезбеђењу више праваца у Фрушкој гори. Командант батаљона и начелник Штаб,а бригаде пошли су са 3. четом, комесар батаљона са четом 1. сремског одреда, политички комесар бригаде са 2. водом 2. чете, заменик политичког комесара батаљона са 3. водом 2. чете, а заменик команданта батаљона са 1. четом. Улогу водича преузели су борци из околних села. Водич 3. чете изгубио је оријентацију у близини пустаре Вишњевци због чега није на време успостављена веза са диверзантском групом. Но, то није имало последица и чета је на време заузела одређени положај, а и диверзанти су успели да између 24,00 и 0,30 минирају пругу. Њихов је рад два пута прекидан због прол.аска возова.

Одмах, након постављ^ања мине наишла су два воза, један од правца Ср. Митровице, а други од Руме. По брзини кретања било је јасно да ће воз из правца Ср. Митровице пре стићи до миниранот места и заседе. Постојала је опасност да воз од Вогња, ако је пун непријатељске војске, осујети напад 3. чете и пружи помоћ обезбеђењу миниранот воза. Међутим, када је наишао транспортни воз са топовима, мина није експлодирала. У отвореним вагонима н,а месечини јасно су се оцртавале силуете топовских цеви. Протутњао је и воз од Вогња пошто тај колосек и није био миниран. Дошло је до огорченог протеета бораца, али су брзо умирени. Диверзанти су установили да мина није активирана пошто су контактне жицз лоше повезане. Грешка је одмах исправљена.

Како је транспортни воз са топовима отишао, командант батаљона је у договору с,а начелником штаба и диверзантима одлучио да јединица и даље остане у заседи и да се минира и нападне следећи воз који наиђе. Убрзо је пругом од Вогња наишла немачка патрола, ј,ачине око 15 војника. Наређено је да се ватра не отвара, сем у случају да открију мину и заседу. Нада је ушла у рејон заседе, патролз је села да се од-

мори, не приметивши жице диверзантске мине. Наиме, на том месту био је крш од ранијих диверзија (дотада је уништено 15 локомотива).

Немачка патрола је кренула наз,ад према Вогњу у тренутку када се зачуо пиоак локомотива од Вогња и Ср. Митровице. И овог пута је оцењено да ће воз од Ср. Митровице први стићи до ми:^ираног места. Тако се и десило.

Командант батаљона је још једном поновио наређење 3. чети: након експлозије мине ватру отворити са по једним рафалом из пушкомитраљеза и са по неколико метака из пушака, а затим за тренутак с,ачекати да се види како непријатељ реагује, одакле и којим снагама. Тек потом, на дати знак, извршити јуриш.

Нада је воз око 2 часа наишао на минирано место, диверзанти су активирали мину. Локомотива и 3 вагона су одмах превртнути и уништени. Настала је ломљава и осталих вдгона и цистерни. Номпозиција је била састављена од једне локомотиве, 4 цистерне са бензином, 16 вагона пуних муниције и 2 вагона са око 100 немачких војника. Истог тренутка отворен,а је ватра по вагонима. Збуњени непријатељ за тренутак није реаговао па су борци извршили јуриш не мислећи на опасност од воза ко}и је наилазио и ватре њихове посаде. Једна група бораца отворила је један вагон. У тренутку када је један борац викнуо ,,другови, овде је муницијa", на њих је бачена ручна бомба. Тада је нишанџија Милан Владисављевић Ћићов у том правцу опалио из топа 37 мм. Граната је погодила цистерну са горивом која је одмах експлодирал,а. Тада је наишао и воз од Вогња па је и њега захватила експлозија и ватра (Немачка патрола покушала је да скрене п(ажњу на опасност и заустави овај воз, али се машиновођа уплашио па је повећао брзину мислећи да ће се тако лакше извући). Од ове експлозије за неколико секунди з,ахваћене су и осгале цистерне, а затим и вагон са муницијом. Борци у близини цистерни поливени су бензином и захваћени ватром. Ужаснути, трчали су преко репишта као живе буктиње. Болничарка Ружа имала је пуне руке посла. Запаљенд одела брзо су угашена, а борци задобили само безначајне опекотине.

Пошто се прибрала, посада воза је искочила из вагона, отворила ватру и покушала да одвоји неоштећене в,агоне са муницијом. У томе су и успели, али у тренутку када су их гу-

рали према Ср. Митровици, из тог правца је наишао пружни тенн који је пошао у помоћ. У пуној брзини налетео је на вагоне и многе Немце покосио. Преплашени преостали војници су се разбежали на све стране. То је био повољан тренутак да чета изврши јуриш. Међутим, ватра и непрекидне експлозије муниције могле су довести до већих жртваза па је командант батаљона од тога одустао, али је ватра по непријатељу и даље отварана. Прекинута је тек када се од Волеровог салаша зачула пуцњава и када је дошло до сукоба 1. вода 2. чете, која се налазила на обезбеђењу, и немачких тенкова упућених из Ср. Митровице. Тада је дат зн,ак за повлачење, како би се избегло пресецање одступнице. Убрзо су се и обезбеђења повукла па су се све јединице у зору нашле у Фрушкој гори.

Овом диверзијом уништена је цела композиција, а од експлозије цистерни и вагона са муницијом разорен је и добар део пруге. Саобраћај је обустављен за неколико дана. Непријатељ је имао губитке од 3 погинула и 15 рањених војника. Из 3. чете 1 борац је погинуо, а 2 су рањена.[100] Међу рањенима била је и болничарка Ружа – пошла је да са насипа извуче рањеног борца Рунтић Чичу из с. Мартинаца пошто је претходно извукла Милана Љубишића Бугара. Поред Чиче је, рањена у ногу, пала онесвешћена.

У том тренутку чета се повлачила и нико на њу није обратио пажњу. Онако онесвешћену Немци су је одчели у Руму да је излече и саслушају. Поред ње су нашли и мртвог Рунтића. Уз помоћ организације НОП из Руме, Ружа је побегла из болнице и избегла мучење.

И,ако предвиђени задатак није извршен – нису заплењени топови, изведена акција представља једну од већих диверзија на железнички саобраћај у Срему. Њен значај није само у непосредно нанетој штети (броју вагона, вредности уништеног бензина и муниције, вишедневног обустављања саобраћаја), већ и у моралном ефекту код народа и непријатеља – експлозије су се чуле на 40 км и трајале целу ноћ па и сутрадан.

[100] Зборник 1/6, док. 130, стр. 406; Архив ВИИ, кут. 1993, рег. бр. 1/4; С. Савић н.д., стр. 275 и 276; Ж. Атанацковић „Срем у НОР и ооцијалистичкој револуцији", стр. 351 и 352; Матић Петар „Дипломски рад", стр. 29.

НАПАД НА ИРИГ

Одмах нанон акције на прузи, штабови 3. војвођанске бригаде и 1. сремског одреда, разматрали су могућност напада на срееко место Ириг, на источним падинама Фрушке горе. Према добивеним подацима, у Иригу су се налазили делови 1. батаљона ваздухопловног школског пука (до једне чете), нешто полиције и жандарма и неколико стотина добро наоружаних домаћих Немаца и усташа, укупне јачине 400-500 наоружаних људи. Ове снаге организовале су спољну и унутрашњу одбрану: спољна је слабијим снагама посела земљано-др вене бункере на прилазима и ивицама места, а унутрашња се налазила у добро уређеним и подешеним тврдим зградама (школа, општина, усташки логор). На 5-12 км налазили су се јачи непријатељски гарнизони (Врдник, Иришки венац и Рума) који су могли врло брзо да пристигну у помоћ. Нешто касније могла је уследити и интервенција од Ср. Митровице, Петроварадина и Инђије. Имајући у виду ове чињенице, напад се могао извести само ноћу. Како је место на падинама Фрушке горе, јединице су биле у могућности да, користећи мрак и повољне прилазе, раније заузму полазне положаје за напад као и за обезбеђење напада. То је пружало могућност да се напад изведе нешто раније и створе услови да се у вишечасовној ноћној борби разбије спољна и ликвидира унутрашња одбрана места.

За напад на Ириг Штаб бригаде је имао на рзсполагању пет батаљона – своја четири и један 1. сремског одреда. Имајући у виду могућност брзе интервенције споља, и то из више праваца, одлучено је да се напад изврши са два, а обезбеђење напада са три батаљона. Одлучено је да напад отпочне 29. августа у 22 часа. Уочи напада а после извиђања, командант бригаде је одредио задатке јединица: 1. батаљон напада са северозапада и запада, од правца Врдника, а 2. батаљон са северистока и истока, од правца Нерадина да, пошто ликвидирају спољну одбрану, потисну непријатеља до школе, општине и усташког логора и ту их опколе и ликвидирају; 3. батаљон на обезбеђењу од Врдника, 4. батаљон од Руме, а 1. батаљон 1. сремског одреда добио је задатан да обезбеди правац од Венца где се налазила јача немачка поса-

да. Пратећа чета 4. батаљона имала је задатак д се креће иза 2. батаљона и подржи га в,атром минобацача.

Не инсистирајући на ослобођењу места по сваку цену, Штаб бригаде је ипак сматрао да би то уколико успе, била крупна победа бригаде, која би имал(а повољне политичке последице за НОП у Срему.

Но, овде треба имати на уму чињеницу да непријатељ у 1943. години, под притиском партизанских јединица у Срему, повлачи своје мале посаде из села (које су биле лак плен наших снага) у већа наееља и веће гарнизоне које добро утврђује и организује за одбрану. Због тога Бригада и није имала бољи избор до да напада и веће и јаче утврђене посаде непријатеља, као што су Гргуревци и Ириг.

Уочи напада ком,андири чета су упознали борце са одлуком о нападу на Ириг и о задатку чета и батаљона. У четама 1. и 2. батаљона формиране су бомбашке групе за ликвидирање спољних бункера као и упад у утврђене објекте у центру места. Сем тога, одржани су партијски и скојевски састанци на којима су се комунисти и скојевци прихватили најважнијих задатака.

Пред пад мрака батаљони су кренули из логора и на време заузели полазне положаје и положаје у обезбеђењу. Први и 2. батаљон отпочели су напад стрељачким стројевима чега тачно у предвиђено време. Иако је непријатељ био изненађен, ипак је у почетку пружао снажан отпор из бункера и ровова спољне одбране. Тек када су у акцију ступили бомбаши и када су неке чете продрле у место кроз међупросторе, непријатељ је напустио спољну одбрану и повукао се ка центру. Продирући кроз баште и улице чете су убрзо доспеле до главних објеката у унутрашњем систему непријатељске одбране. Дошло је до огорчене борбе око општине, усташког логора, зграде суд, среза и школе. Школа је била најјаче поседнута и најбоље уређена за одбрану. До 3 часа заузети су општина и уоташки логор. Остала је још једино школа у коју су се повукле све непријатељске снаге. Једна чета из 2. батаљона, која је нападал,а са североисточне стране, успела је да дође на 50 м до школе. Наређено је да је у даљем нападу подржи Пратећа чета ватром из топа и минобацача и омогући јој упад у школу. Изгледало је да ће напад до зоре у потпуности успети, пре него што непријатељу стигне помоћ од правца Руме

и Врдника с којима јединице на обезбеђењу већ више часова воде борбу. Међутим, десило се нешто чему се нико није надао. Командир Пратеће чете Сава Костић Хајле погрешно је командовао ватром из топа и минобацача. Топ је, уместо да руши зидове школе, погађао кућу испред себе, а минобацач је отворио ватру по чети 2. батаљона која је могла имати пресудну улогу у ликвидацији овог објекта. Од сопствене минобацачке ватре ова чета је имала 3 погинула и 2 рањена борца. Због тога је командир чете био присиљен да је извуче из опасне зоне. То је унело забуну и код осталих чета, где је гакође дошло до померања. Очигледно је било да су старешине нижих јединица биле изненађене и да се у овој ситуацији нису снашле. Непријатељ је то искористио и средио в,атру свог оружја, тако да је сваки каснији покушај упада у школу био онемогућен.

Док су 1. и 2. батаљон водили борбе за објекте у центру Ирига, 4. батаљон је од 23,30 часов,а испред Ирига водио упорну борбу са снагама упућеним као помоћ из Руме, док је 3. батаљон, од 24 часа, успешно одолевао нападима и покушајима непријатеља из Врдника да пружи помоћ посади у Иригу. 1 батаљон 1. сремског одреда уопешно је одбијао све нападе од Венца. Око 4 чаеа ујутро, 30. августа, када су чете 1. и 2. батаљона поново пошле у напад н,а школу, непријатељске снаге из Руме успеле су да се пробију до Ирига, користећи међупросторе у раепореду 4. батаљона и своју бројну и техничку надмоћност. У тој ситуацији, а пошто је већ и свањивало, Штаб бригаде је наредио 1. и 2. бдтаљону извлачење из Ирига у правцу Фрушке горе, изнад Гргетека и Нерадина.

У борбама у Иригу, 1. и 2. батаљон нанели су непријатељу губитке – 1 погинуо (командир општинске полиције Јосеф Херолд), 1 заробљен и 6 рањених немачких полицајаца. Запаљен је млин са 13 вагона пшенице, зграда општине, усташки дом и усташки логор, а оштећене су све јавне зграде које су служиле непријатељу. Од 4. батаљона, који је био на обезбеђењу од Руме непријатељ је имао 1 погинулог и 2 рањена војника (укупно 2 погинула, 1 заробљен и 8 рањених). Заилењена је 21 пушка, 32 бицикла, 2 радио-апарата, нешто ратне опреме и намирница.

Бригада је у току ове ноћи имала 4 погинула и 11 рањених бораца, а батаљон 1. сремског одреда 3 погинула борца.

Нападом на ореско место непријатељ је схватио да и у већим местима, као што је Ириг, не може бити миран и сигуран. Гледано са војног аспекта, замисао је била добра, али је недостајало техничких средстава за напад на утврђене објекте, а и оно што се имало (минобацач и топ) због непредвиђених околности није искоришћено. У најповољнијем тренутку за успех, испољена је несналажљивост старешина само због тога што је ватра минобацача погрешно гађала сопствену јединицу. То се негативно одразило на морал бораца и на поверење у Пратећу чету. С друге стране, све јединице у обезбеђењу, иако су биле слабије у односу на непријатеља, у потпуности су извршиле добивени задатак. Успеле су да га до зоре задрже испред својих положаја, дакле, до тренуткз када су и имале задатак да се повуку, без обзира на успех и резултате напада.[101]

ЈЕДНОВРЕМЕНИ НАПАД БРИГАДЕ НА НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ПОСАДЕ V С. КУПИНОВУ, БОЉЕВЦИМА И ЛАНАРКУ

Пошто су се јединице, након ноћне борбе у Иригу, повукле у Фрушку гору, Главни штаб Војводине се договорио са Штабом да се главнина 3. војвођанске бригаде пребаци у југоисточни Срем и изврши једновремени напад на непријатељске посаде у с. Купинову и Бољевцим,а. Један батаљон требало је да остане у Фрушкој гори ради заштите Главног штаба, његових позадинских органа, да отпрати једну групу ненаоружаних добровољаца до Босутских шума и да нападом на неку од непријатељских посада у близини Ср. Митровице привуче пажњу непријатеља. Да би се прикрио одлаз,ак главнине Бригаде из Фрушке горе, договорено је да се исте ноћи испрово-

[101] Зборник 1/6 док. 135. стр. 412; 1/17, док. 119, стр.483 и док. 120, стр. 485; Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4; С. Савић, н.д., стр. 276; Ж. Атанацковић „Срем у НОР и социјалистичкој револуцији", стр. 352; П. Матић „Дипломски рад" стр. 23; усмена казивања П. Матића, Жике Стојшића, Милана Корице, Душанке Нађ и Тоше Јовановића Стевице.

цира напад на санаторијум „Санитас", на Иришком венцу, где се налазило незнатно обезбеђење.[102]

За разлину од напада на Гргуревце и Ириг, договорено је да се нападима батаљона потпуно ликвидирају обе непријатељске посаде (у Иупинову и Бољевцима) уклињене у слободну територију југоисточног Срема, чији су гарнизони непријатељу често служили као одскочна даска у операцијама против слободне територије. Сем тога, ослобођењем ових села, где је постојао организован покрет НОП, обезбедила би се потпуна контрола р. Саве од с. Јамене до Бежаније (сем у ужим рејонима Шапца и Ср. Митровице), што би омогућило сигурнију везу са НОП-ом у Србији и спречило прелаз четничких група из Србије у Срем. Једновременим нападом на обе посаде, Штаб бригаде је желео развући непријатељске снаге које би биле упућене у помоћ из Земуна.

Сутрадан је у Фрушкој гори одржан састанак Штаба бригаде и штабова батаљона; извршена је критичка анализа борбе у Иригу, уназано на грешке и пропусте у командовању јединицама и посебно у понашању командира пратеће чете. Затим је саопштена одлука о одласку главнине у југоисточни Срем и задаци за сваки батаљон.

Главнина Бригаде (1, 2. и 4. батаљон) имала је да 31. августа у сумрак, крене са Фрушке горе и пошто код Нраљевзца пређе железничку пругу, продужи до шуме Максимовић ревир, јужно од с. Карловчића, где ће преданити ради одмора. Пре поласка, једна чета из главнине напада АТ санаторијум ,,Санитас", док ће Подунавски батаљон 1. сремског одреда, поседањем положаја изнад Грегетека и Нерадина, обезбеђивати напад и пролазак главнине од правца Ирига. Увече, 1/2. септембра 2. батаљон напушт(а Максимовић ревир и одлази у шуму Бојчин (северно од с. Прогар), одакле ће наредне ноћи кренути у напад на непријатељску посаду у с. Бољевцима. Први и 4. батаљон остају у шуми Максимовић ревир и одатле у току 3/4. септембра крећу у напад на непријатељски гарнизон у Купинову.

Трећем батаљону наређено је, као што је већ речено, да остане у рејону Летенка —• Теразије – Ђурђевац, ради обез-

[10]2 Сећања генерала П. Матића, тада команданта бригаде; С. Савић, н.д., стр. 289.

беђења Главног штаба и његових установа нд Равном, пребацивање ненаоружаних добровољаца за Босутске шуме до 2. сремског одреда. Ноћу 4/5. септембра требало је да нападне једну од непријатељских пос,ада у близини Ср. Митровице, како би онаге из овог гарнизона и гарнизона Руме привукао на себе.[103]

У току дана у јединицама су извршене све припреме за марш. Због конспирације борцима није саопштен циљ покрета. Борбене припреме извршене су са борцима само у чети 1. батаљона која је имала задатак да нападне санаторијум.

Пре поласка на м,арш, по паду мрака, чета 1. батаљона упала је у санаторијум. Нрађи отпор из шумареве куће пружили су један немачки официр и војник који су том приликом погинули. У санаторијуму је, поред 2 лекара и 4 болесна домобранска подофицира, здробљено и неколико агената. Лекари су остављени, домобрански подофицири након саслушања пуштени, а агенти-шпијуни ликвидирани. Заплењена је већа количина санитетског материјал,а (нешто је одмах подељено јединицама), мања количина хируршких инструмената, 70 ћебади, 100 кг пиринча, 300 кг шећера, 2 пиштоља, и друго. Шумарева кућа и коњушница су з.апаљене.[104]

Након ове акције, главнина бригаде је у току ноћи усиљеним маршем прешла преко 40 км и у предвиђено време стигла у шуму Максимовић ревир, где је преко НОО из Нарловчића организована исхрана бораца. Уморни борци одмах су полегали на земљу и чврото заспали.

а) Напад 1. и 4. батаљона на с. Нупиново

Већ сутрадан, 2 септембра, комдндант бригаде организу]е извиђање непријатељске посаде у с. Нупинову. Поред команданта батаљона у извиђању је учествовао и заменик ко-

[103] Сећања генерала П. Матића, пуковника Здравка Кардашевића (политичког комеоара чете у Подунавском батаљону 1. сремског одреда) и пуковника у пензији Милана Корице (команданта 3. батаљона).

[104] Зборник 1/6, док. 135, стр. 413.

манданта Главног штаба Војводине, Срета Савић. Утврђено је да ое у селу налази посада од 51 жандарма, 10 наоружаних финанеа и нешто наоружаних мештана. Непријатељ је неколико објеката у селу утврдио и уредио за одбрану (школу, општину, шумарску кућу и цркву) у виду отпорних тачака. Око њих налазили су се бункери као спољна одбрана. Н,ајјаче је била утврђена школа, претворена у касарну. На 6 км од Купинова налазила се усташка пос(ада у с. Ашањи, а на око 8 км и посада у с. Обрежу. Прилаз Купинову могућ је само са северне и источне стране – јужно је Сава, а западно непроходна Обедска бдра.

Одлучено је да се напад изведе 3. септембра у 22 часа са оба батаљона, и то у две колоне – једна са севера, која би се пред селом развила у стрељачки строј између цесте Ашања – Купиново и друма Прогар-Купиново, а друга јужно од друма Прогар-Купиново. Једна чета 4. батаљона имала је да поседне положај код Споменик.а (раскрсница цесте за Ашању, Купиново и Обреж) ради обезбеђења напада од с. Ашања, Земуна и од е. Обрежа.

Следећег дана вршене су припреме у четама. Формиране су и бомбашке групе, а по паду мрака чете су из шуме Максимовић ревира кренуле кроз атар с. Ашање на извршење задатка. Када су се развиле у стрељачки строј и упале у сеоске баште и дворишта, откриле су их непријатељске страже. Алармирани непријатељ одмах је отворио јаку пушчану и митраљеску ватру. Сам почетак наговештавао је дужу и тежу борбу и решеност непријатеља да се бори до краја. Али, вешти бомбаши и снажан притисак чета приморали су га да напусти бункере у спољној одбрани и да се повуче у утврђене објекте. Након тога, после низа јуриша после поноћи, чете су успеле да ликвидирају одбрану у шумаревој кући и општинској згради. У преостала два најбоље утврђена упоришта (школа и црква) непријатељ је упорно, све до 7 часова пружао жилав отпор. Најзад је Штаб бригаде одлучио да се школа запали. Међутим, непријатељ се и из запаљене школе бранио, а онда се повукао у цркву којој је било још теже прићи. Борба је настављен,а све до 4. септембра, када је, око 10 часова, морала бити прекинута због сукоба у обезбеђењу код Рудолфовог споменика са посадама из Ашање и Обрежа које су пошле у помоћ посади у Купинову. Батаљони су извуче-

Никола Секендек Шмуђа из Лаћарка, командант 1. батаљона, погинуо 4. септембра 1943. године у нападу на Купиново

ни и упућени да помогну чети 4. батаљона на обезбеђењу. Одлука о прекиду борбе била је оправдана, јер чета у обезбеђењу не би могла дуго издржати, а то би, могло имати за последицу опкољавање батаљона у окуци реке Саве, тзв. Купинском куту.

Појава Батаљона у рејону Рудолфовог споменика уплашила је непријатеља који је био принуђен да се врати у Обреж и Ашању. Међутим, преостала посада у с. Иупинову, искористивши тренутак одласка Батаљона, напушта село и преко поља одлази у с. Ашању, где се прикључује тамошњој посади.

Истог дана по подне, посада из с. Ашање, из састава Павелићеве телесне бригаде, са приспелим појачањем и преосталом посадом из с. Нупинова, покушава да се пробије до напуштеног Нупинова. Њих су око 19,30 часова у рејону споменика дочекали батаљони добро организованом блиском ватром. Међутим, усташе се, и поред губитака, брзо сређују и предузимају низ узастопних јуриша. У једном тренутку дошло је и до борбе прса у прса; усташе нису издржале и у су-

мрак се повукле за Ашању, а батаљони према шуми Максимовић ревир.

У току ноћи у борби за с. Нупиново, жандарми су имали 12 мртвих, 3 рањена и 1 заробљеног, а у току дана у рејону Споменика непријатељ је имао још 7 погинулих усташа, 4 усташе и 3 жандарма рањена и 1 жандарма заробљеног (укупно 19 мртвих, 10 рањених и 2 заробљена).[105]

6) Напад 2. батаљона на непријатељску посаду у с. Бољевциме

Пошто је од Штаба бригаде добио детаљна упутства, 2. батаљон је, са топовским одељењем из Пратеће чете, 2. септембра по паду мрака, напустио шуму Максимовић ревир и пребацио се у шуму Бојчин северно од с. Прогар и западно од Бољеваца. Народноослободилачки одбори с. Петровчића и Прогара организовали су исхрану батаљона за 3. септембар. Тога дана борци су се углавном одмарали, чистили оружје и припремали за напад.

Село Бољевци налази се на Сави, на крају цесте која га преко с. Јакова и Сурчина повезује са Земуном. У то време с. Јаково и с. Прогар били су слободни, али је посада у Бољевцима (шјвеће село у овом рејону) ометала везу органа НОП и јединица. Посаду је сачињавало 50 жандарма и нешто финаноа, који су организовали одбрану око жандармеријско станице, општинске зграде и финансијске станице. Најбоље је за одбрану била припремљена зграда жандармеријске станице, око које су били изграђени земљано-дрвени бункери и ровови. У случају напада, најбрже би им помоћ, ако је моторизована стигла цестом преко Сурчина и Јакова из Земуна, или пешке од посада из с. Сурчина, с. Бечмена и Добановачког забрана, удаљених 5-8 км.

Имајући све ово у виду Штаб батаљона је одлучио да

[105] Зборник 1/6, док. 135/ стр. 413, књ. 17, док. 120, стр. 487; Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4; С. Савић, н.д., стр. 289-292; Ж. Атанацковић „Срем у НОР у социјалистичкој револуцији", стр. 352; П. Матић „Дипломски рад", стр. 20.

напад на посаду Бољеваца изврши са 1. (напада са севера, северозапада и североистока) и 2. четом (са југа, југозапада и југоистока), а 3. чета да између Бољеваца и с. Јакова обезбеди правац од Сурчина и Земуна, с тим да мањи део поседне положај на друму између Бољеваца и с. Бечмена (у рејону шуме Гибавац) и обезбеди правац од Бечмена и шуме Добановачки забран. Топовско одељење требало је да се креће за 2. четом и помогне у рушењу бункера. Напад је предвиђен за 22 часа. Претпостављало се да је морал непријатеља слаб и да ће се вероватно брзо предати (према неким информацијама од мештана многи жандармм су само чекали напад па да се предају).

После непосредних припрема у десетинама, водовима и четама, батаљон је око 21 час кренуо према Бољевцима друмом од с. Прогара. У близини села чете су се раздвојиле да би напад извршиле из предвиђених праваца. Међутим, непријатељ је открио присуство батаљона у моменту када је 2. чета прелазила пут испод жандармеријске станице, на јужној ивици села. Стражар је одмах отворио пушчану ватру и алармирао остале. Тако је борбу отпочела прво 2. чета која је нападала на главни објекат – жандармеријску станицу, а одмах затим и 1. чета која је нападала на финансијску станицу и општинску зграду.

За кратко време 2. чета се приближила жандармеријској станици са три стране – са запада, југа и истока. Један њен вод упао је у стан бележника општине који је сарађивао са окупатором и ухватили га (наредник који је ту становао успео је да се пребаци у двориште жандармеријске станице). Остала два вода, која су нападала са источне стране, отворила су ватру по жандармима из кућа оа супротне стране улице, која се пружала у правцу југ-север. Како су борци били удаљени од непријатељских бункера само 15-20 м употребили су и бомбе. Међутим, жандарми су имали предност – имали су веће количине оружја, па је вод у кући и дворишту бележника био просто засут бомбама. Због тога је након једног часа наређено да се и он пребаци на супротну страну улице код осталих водова 2. чете и да одатле дејствује.

За то време 1. чета је уопела да скрши отпор мање групе војника у финансијској станици и у општинској згради. Како су општинска зграда и жандармеријска станица повезане

двориштем, постојала је могућност да 1. чета упадне у жандармеријску станицу са задње стране. Да би се 1 .чети створили што повољнији услови, после пада мрака наређено је, да 2. чета упути преко улице неколико бомбаша ради ликвидирања бункера на десном крилу, а топовско одељење да поруши бункер испред себе, на левом крилу чете. На несрећу, у том тренутку борци 1. чете су запалили сено на тавану општинеке зграде тако да је пламеном наједном осветљен цео простор око жандармеријске станице. Сви прилази бункерима и згради видели еу се као усред дана. У тој ситуацији сваки напад бомбаша или јуриши чета били би изложени великим жртвама. С друге стране, то је окуражило жандарме па су држали чете под сталном пушчаном и митраљеском ватром. Иоманданту батаљона ништа није преостало до да нареди да део снага ватром блокира жандармеријску станицу а са осталим да се иззрши претрес села у коме је био мањи број наоружаних мештана. Око 3,30 часова батаљон се повукао из села и отишао за шуму Максимовић ревир. У том тренутку и непријатељској посади у с. Бољевцима пристизала је помоћ од правца Сурчина и Земуна.

Непријатељ је имао само једног жандарма рањеног, а бележника заробљеног. Заплењено је неколико пушака, нешто војничке опреме и доста хране. Запаљене су општинска зграда и пошта.[106]

У борбама за с. Нупиново и с. Бољевце Бригада је имала 10 погинулих и 20 рањених, док су укупни непријатељс!-;и губици у борбама у оба села били 19 погинулих, 11 рањених и 3 заробљена. Погинули и рањени су углавном из 1. батаљона који је нападао Нупиново и посебно се истакао у борби, нарочито његова 2. чета. Погинуо је и командант батаљона Никола Секендек Шмуђа и командир 2. чете истог батаљона Аврамовић (Цига).

[106] Зборник 1/6, док. 135, стр. 413 и 1/17, док. 120, стр. 486; Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4; С. Савић „Срем у НОБ", стр. 289-292; Ж. Атанацковић, нд;., стр. 353; Сећања Жике Стојшића, команданта 2. батаљона и Здравка Дражића, тада заменика командира 2. чете.

Мића Тадић Србијанац, политички комесар 1. батаљона, погиииуо 4. септембра 1943. године у нападу на непријатељеву посаду у Купиновy

Гледајући војнички, може се закључити да је напад на Нупиново делимично успео, док напад на Бољевце представља промашај. Ипак, то је само привидно. Јер, након неколико дана обе посаде су напустиле ова упоришта ценећи да ће напади бити обновљени и да неће бити више у могућности да се одупру. Тиме је главни циљ напада постигнут. Слободна територија је проширена и везана са другим ослобођеним местима, а практично сви прелази на р. Сави (сем код Шапца и Земуна) били су под контролом пограничних чета Сремског одреда.

В) Напад 3. батаљона на с. Лаћараи

После одласка главнине Бригаде из Фрушке горе, Штаб 3. батаљона је на састанку 1. септембра разматрао директизу Штаба бригаде и информације о јачини и распореду непријатељских посада у селима Кукујевци, Ердевик, Чалма и Лаћарак. Пошто су непријатељске снаге у Лаћарку биле најслабије (вод домобрана, 10 жандарма и око 30 наоружаних фолксдојчера) одлучено је да се оне нападну. Међутим, ово место]е, од свих разматраних, било најближе Ср. Митровици (само 5 км), где су се налазиле знатне немачке, усташке и домобранске снаге, па је постојала могућност брзе непријатељске интервенције, а посебно са пружним тенковима дуж пруге. То

је захтевано да се напад изведе брзо и изненадно. Задатак је додељен 3. чети, с тим да напад изведе 4. септембра увече. Прва чета добила је задатак да отпрати 250 ненаоружаних добровољаца у Босутске шуме до 2. сремског одреда, а 2. чета да остане у Фрушкој гори ради обезбеђења Главног штаба на Трешњевици и Равном.

За непосредан напад ангажован је један вод, а два вода су упућена на обезбеђење. Наиме, предвиђено је да ноћу 3/4. септембра 1. вод прикривено подесетинама уђе у с. Лаћарак и пошто предани у кућама активиста, увече 4. септембра изненадно нападне општину, жандармеријску станицу и зграду културбунда у којима су се налазили непријатељски војници; 2. вод да се 3/4. септембра смести у салашу Панте Нукића, Владе Пејановића и Лазара Јанковића Лацине, одакле ће у сумрак 4. септембра отићи и запосести положаје на Генералном каналу (мост на овом каналу чувао је вод Немаца 414. полицијског пука), обезбеђујући напад од правца Чалме и Мартинаца; 3. вод да се пребаци до винограда Рајка Живановића Решића и у сумрак 4. септембра постави заседу код винограда Јакова Цеха ради обезбеђења од правца Ср. Митровице (у случају потребе да обезбеди извлачење 1. вода из Лаћарка,).

Иада је 1. чета кренула са добровољцима за Босутске шуме, и 3. чета је пошла на свој задатак. Захваљујући активистима из Лаћарка, 1. вод се прикривено убацио у село и сместио по предвиђеном плану: 1. десетина у Фрушкогорској улици код Стевана Мркшића Шулаје; 2. десетина у Сремској улици код Раде Корице и Здравка Бркића, а 3. десетина у Школској улици код Чеде Милановића и Милана Танкосића. Са овим водом пошли су командир чете и командант батаљона.

Ујутро, 4. септембра, вод домобрана и жандарми напустили су Лаћарак и отишлм за Ср. Митровицу. Тог дана се нису вратили. У селу су остали само наоружани домаћи Немци и 1 жандарм-усташа у жандармеријској станици. Десетине су кренуле у напад око 20 часова одмах по паду мрака. Била је недеља и полицијски час још није отпочво. Тренутак је био погодан јер су Немци били на улици испред општине, занети расправом око фудбалске утакмице одигране тог дана између њиховог тима и тима из Ср. Митровице. Мештани који су угледали партизане како се крећу улицом, одмах су се рази-

шли и снлонили у куће. Када су се приближили групи Немаца испред општине, опаљен је један метак из пушкомитраљеза и затражена предаја. Немци су полегали на земљу, а један усташа, који је био међу њима, полетео је у зграду по оружје. Но, чим се појавио на вратима био је покошен, док су се сви Немци предали. Група Немаца која се затекла у згради културбунда разбежала се кућама када је чула пуцње. И они су похватани и разоружани. Један зликовац нађен је у артерском бунару и ликвидиран. Сви заробљени Немци – мештани пуштени су кућама.

У тој краткој и ефикасно изведеној акцији заплењено је 30 пушака, 200 ручних бомби, 950 метака, 30 ћебади, око 87.000 куна, 8 радио-апарата, 4 пара чизама и друге опреме. Запаљене су општинска зграда са архивом и жандармеријска станица.[107]

После овога вод је напустио село, а одмах су повучени и водови са обезбеђења, па је чета отишла за Фрушку гору. Због брзо завршене акције непријатељска мнтервенција није ни дошла до изражаја. Исто јутро у Фрушку гору стигла је и 1. чета пошто је добровољце предала 2. сремском одреду. У одласку сукобила се са непријатељском групом, 4. септембра ујутро, приликом преласка Босута код с. Вишњићева, а у повратку, 4/5.септембра, са заседом на железничкој прузи између с. Мартинаца и с. Кузмина.[108]

Ноћу 5/6. септембра један вод 3. батаљона, са диверзантском групом Бригаде, минирао је пругу и напао немачки транспортни воз између Лаћарка и Мартинаца. Од експлозије мине преврнула се и оштетила локомотива и 9 вагона цистерни са бензином. Пруга је такође оштећена.[109] Јача посада воза успела је да одбМје напад, па се вод, када је наишао други воз и отворио ватру, морао повући.

[107] Зборник 1/6, док. 134, стр. 411 и 1/17, док. 120, стр. 487; Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4; С. Савић н.д., стр. 292; Ж. Атанацковић, н.д., стр. 353; Сећања Милана Корице Ковача.

[108] Сећања пуковника Тоше Јовановића Стевице, тада борца 1. чете 3. батаљона.

[10]9 Зборник 1/6, дек. 134, стр. 412 и књ. 17, док. 120, стр. 488.

После ове диверзантске акције, 3. батаљон је напустио Фрушку гору и отишао за Босутске шуме где се налазио 2. сремски одред. У рејону Дому скела одмарао се и изводио војну и политичку наставу.

Преко обавештајне мреже, Штаб 2. сремског одреда и Штаб 3. батаљона су, 11. септембра, информисани да је из Бијељине у Сремску Рачу стигла 1. бојна 8. ловачке пуковније која има намеру да сутрадан крене до железничке станице с. Мартинци, а одатле возом до Винковаца. Имала је 127 кола са разним оружјем, муницијом, понтонима и другом војном опремом. У ствари, у Винковцима је требало да се преоружа.

Без колебања је донета одлука да се између Сремске Раче и Босута постави заседа, да се бојна изненадном ватром и јуришем разбије, а кола са оружјем, муницијом и опремом заплене. За то су одређена два батаљона 2. сремског одреда 3. батаљон 3. војвођанске бригаде (без чете) и једна чета 2. војвођанске бригаде која се у то време ту затекла.

Одређене јединице поставиле су заседу у зору 12. септембра, у виду потковице. Бојна је из Раче кренула тек око 12. часова; колона је била дуга око 3 км. Борба је отпочела када је чело претходнице стигло до другог краја заседе. Ватром и јуришима јединица у заседи, предњи делови непријатеља су, око 14 часова, натерани на повлачење. То је био најкритичнији моменат по непријатеља, а најповољнији да наше јединице реше борбу у своју корист. Нажалост, борци су се задржали око прикупљања безначајног плена, што је непријатељским официрима створило довољно времена да зауставе повлачење предњих делова и да са јединицама из дубине организују противнапад. Наши су били присиљени да пређу у одбрану. Притисак непријатеља трајао је до 17 часова, кад су се батаљони и чете повукли из рејона заседе. Међутим., када је непријатељ поново формирао колону, батаљони Одреда и чете Бригаде извршили су, око 19 часова, нов напад. Након оштре борбе која је трајала до пада мрака, 1. бојна 8. ловачке пуковније била је присиљена да се врати у Сремску Рачу.

*

Непријатељ је, према сопственом признању, имао 5 погинулих и 12 рањених (од њих 2 официра). Батаљони Одреда су такође претрпели извесне губитке, али су и запленили нешто средстава везе и друге опреме. Трећи батаљон имао је

4 погинула и 4 рањена борца. Његове чете запленили су 10 пушака, неколико ранаца и појачивача за радио станицу.[110]

Пошто су се 4. септембра батаљони одморили у шуми Макоимовић ревир, главнина Бригаде се разместила у селима Огар, Товарник и Мишковци, где је остала до 9. септембра. Ти дани искоришћени су за војну обуку по водовима и четама, за политичку наставу и одржавање партизанских и СКОЈ--евских састанака. На часовима војне наставе су, поред осталог изводили стројеву и тактичку обуку – десетина и вод у нападу и одбрани. Посебно је по десетинама и водовима увежбавано командовање покретом и ватром. На политичким зборовима чета, политички комесари су читали ,,Вести", ,,Истину", „Слободну Војводину", „Нашу борбу" и др. На партијским и СКОЈ-евеким састанцима расправљало се о моралном лику комунисте и СКОЈ-евца у борби о задужењима итд., или су се прорађивале теме ,,0 Партији", „Сељачко питање", „Национално питање", „О флшизму" и сл. У слободним часовима борци су били укључени у културно-просветни рад (рад са неписменима, хорови, и др.) или су се укључивали у политички или културно-забавни рад омладине у месту.

Након одмора од три дана, 1. и 4. батаљон су добили наређење од Штаба бригаде да оду за Фрушку гору, а 2. батаљон да крене у рејон с. Попинци и одатле изврше диверзију на прузи Београд-Загреб. Да би заварали непријатеља о намерама наших јединица, 1. и 4. батаљон су 9/10. септембра, пре полаока извршили демонстративни напад на непријатељску посаду у с. Хртковци, јачине 30 ж,андарма,ш а следеће ноћи продужили за Фрушку гору.

У Фрушној гори, батаљони су се два дана одмарали, а 13/14. септембра су, по једна чета из сваког батаљона, заједно са 1. батаљоном 1. сремског одреда извршили акцију у с. Врднику. Том приликом неопажено су упали у руднички магацин (проваливши зид) и однели 7.000 електричних каписла, 4.800 м штапина, 88 ћебади, 300 м платна, 150 кг каиша за ђонове, 4 пара заштитних одела од плинова, 4 пара радничних одела, разног алата и другог материјала. Акција је изведена

[110] Зборник 1/6, док. 137 ,стр. 416; 1У/17, док. 224, стр. 532; Архив ВИИ, кут. 1993, рег. бр. 1/4.
[111] Зборник 1/17, док. 120, стр. 489; С. Савић ,н.д., стр. 293; Архив ВИИ, кут. 1993, рег. бр. 1/4: Сећања П. Матића.

без иједног опаљеног метка, иако се непријатељска посада, јачине до чете, налазила удаљена на око 300 м од магацина. Треба рећи да је 1. батаљон 1. сремског одреда претходне ноћи у истом месту без опаљеног метка ослободио 16 присилно мобилисаних младића, запленио 14 пушака, 24 ћебета и друге опреме. Непријатељска посада их је открила и отворила ватру тек када су се извлачили из места.[112]

Други батаљон се, по доласку у рејон с. Попинаца сместио у мањој шуми, званој Багремар. Ту је Штаб батаљона одлучио да се минира пруга и нападне воз код с. Путинаца. Пруга је мивирана 11. септембра увече, а 1. и 3. чета поставиле су заседу дуж пруге, док је 2. чета била у обезбеђењу од с. Путинци. Због неисправног упаљача мина није експлодирала, па су се чете после поноћи вратиле у Багремар. Следеће ноћи диверзанти Бригаде су поново минирали пругу, а чете поставиле заседу. Око 22,30 чаеова наишао је теретни воз од правца Загреба са 23 вагона, натоварен угљем и оружаном пратњом од 4 немачка војника. Од експлозије мине извртнута су два ватна. У истом тренутку од правца Београдз наишао је путнички воз пун непријатељских војника. Успоривши вожњу непријатељски војници су отворили снажну ватру из пушака и пушкомитраљеза по заседи, а чете су такође одговориле ватром по осветљеним вагонима. Два војника из теретног воза уопела су да се убаце у путнички воз који је брзо напустио место заседе. Након тога чете су пришле теретном возу и заробиле 2 немачка војника и 25 железничара. Вагони су поливени бензином и запаљени, а локомотива пуном паром, без ложача и машиновође, упућена у правцу Земуна. Жељезничари су пуштеви кућама, а Немци поведени да би се згодном приликом заменили за ухапшене комунисте. Заше-њене су 4 пушке, око 200 метака, 4 ранца и 2 пара униформи.[113] Пошто је акција завршена, чете су се повукле у шуму Багремар, а одатле је 13/14. септембра 2. батаљон кренуо за Фрушку гору, где су се већ налазили 1. и 4. батаљон Бригаде.

По доласку у Фрушку гору Штаб бригаде је дознао да Штаб 16. војвођанске дивизије захтева да се 3. војвођанска

112 Зборник 1/6, док. 138, стр. 417 и 1/17, док. 120, стр. 491.
[113] Зборник 1/6, док. 138, стр. 417 и 418; Архив ВИИ, к. 1993, рег. бр. 1/4.

бригада пребаци у источну Босну и укључи у састав дивизије. Главни штаб Војводине се сложио са овим захтевом, и издао наређење да се Бригада што пре пребаци преко Саве.

Бригада је 16/17. септембра напустила Фрушку гору и пребацила се до Босутских шума, у рејон Дому скеле, где се налазио и њен 3. батаљон. Овде је остала три дана ради одмора и војне и политичке припреме бораца и јединица за нове задатке – прелаз у источну Босну и укључење у састав дивизије. На крају је одржан и збор Бригаде. На свим овим састанцима вршена је анализа пређеног пута и свих борби бригаде у Срему. Истакнути су позитивни резултати, али и оштро и отворено критиковани пропусти и слабости, како појединих бораца и руководилаца тако и јединица. Између осталог, поново су подвргнуте критици грешне Пратеће чете бригаде у нападу на Ириг. Све ово имало је за циљ да се борци и јединице пеихички и политички припреме за одлазак на другу територију, ван родног Срема.

Бригада је прешла Саву 21. септембра.[114] Пре тога, упућен је извеетан број војних и политичких руководилаца у Фрушку гору на двадесетдневни војни и политички курс који се одржавао на Широком долу. Између осталих, на курс су пошли командант и политички комееар – Петар Матић Дуле и Бора Иванишевић. Због тога су извршене и неке измене у Штабу бригаде. Иоманду је привремено преузео заменик команданта Новак Атанацковић Дугачки. Дотадашњи заменик политичког комесара Урош Остојић Ћетић је одлуком ГШ8, постављен за политичког комесара Бригаде, а на његово место дошао је Блажо Радуновић.[115]

Од формирања 3. групе ударних војвођанских батаљона, па до преласка Бригаде у источну Босну, прошло је нешто више од четири мееека. У том периоду Бригада је од два порасл!а на четири батаљона, односно од 450 на око 800 бораца. У борбама постигнути су добри резултати и стечена велика искуства, а ударна и ватрена моћ су такође знатно порасле.

За четири месеца 3. војвођанска бригада је учествовала у 50 мањих и већих борби и акција, између осталог, извела је 5 заседа, 12 напада на насељена места, 4 диверзије на же-

[114] Зборник 1X/5, док. 54, стр. 330, фос. 2.
[115] Архив ВИИ, к. 951-А ф 5/3, док. 17 од 18. 9. 1943.

Јединице 3. војвођанске бригаде прелазе Саву 21. септембра 1943. године и одлазе у источну Босну

лезнички транспорт и избегла удар једне непријатељске офанзиве. У тим борбама нанела је непријатељу осетне губитке, по његовом признању, – избацила из строја 508 војника, подофицира и официра (192 мртва, 109 рањених и 207 заробљених) и ликвидирала 14 издајника и агената.[116] Том приликом запленила је 2 тешка митраљеза, 3 пушкомитраљеза, 2 аутомата, 327 пушака, 10 пиштоља, 206 ручних бомби, око 45.000 разноврсне муниције, 7.000 електричних каписли, 4.800 м штапина, 166 пари униформи, 25 кабаница, 143 пара ципела, 258 ћебади, 4 ранца, 34 бицикла, 1 моторбицикл, 13 радио-апарата, 1 шапирограф, 11 писаћих машина, већу количину канцеларијског материјала, већу количину санитетског материјала, прибора и инструмената, 7 коња, 3 двооеовинских кола, 100 кг пиринча, већу количину пшенице, брашна, шећера, мееа, масти, соли, цигарета, штофа и платна, 1200 кг вуне, 800 кг куделье, 500 калема конца, 150 кг коже и 423.640 куна. Поред тога, у-

[116] По нашим изворима, број избачених непријатељских војника из строја знатно је већи.

ништени еу или запаљени: 1 тенк, 4 локомотиве, 54 вагона, 3 камиона, 1 аутомобил, 10 зиданих објеката (зграда у којима се налазио непријатељ), 11 вршалица, 1 трактор, 1 косачица, 8 општинских архива, 9 цистерни бензина, 18 вагона муниције, 23 вагона угља, око 500 јутара пшенице у крстинама, 8 камара неовршене пшенице, 14 вагона овршене пшенице, 35 јутара и 1 камара јечма и зоби, 1 камара грашка, 2 камаре кудеље, 6 вагона сламе, а оштећен је и 1 брод. (Овде нису урачунати губици непријатеља и плен приликом борби за Бијељину, у чему је 3. бригада такође имала удела). У исто време Бригада је претрпела губитке од 37 погинулих, 67 рањених и 2 заробљене другарице (једна је успела да побегне из непријатељске болнице).

Анализирајући резултате четворомесечних борби у Срему, можз се закључити да су оне у свему много повољније за Бригаду него за непријатеља. Она је на пример, пет пута више избацила непријатељских војника из строја него што је имала избачених (508:106), дееет пута више нанела непријатељу тоталне губитке у људству (број погинулих и заробљених 397:39), не рачунајући богат плен.

Ове резултате, без обзира на уочене слабости, Бригада је могла постићи захваљујући, пре свега, снажном ослободилачком покрету у Срему, добро постављеном и организованом командовању, изванредној маневарској способности јединице, примени партизанске тактике ратовања у условима равнице, иницијативи и самосталности нижих јединица, доброј организацији територијалне службе (снабдевачке, обавештајне, санитетске и др.) а изнад свега високој политичкој свести и храбрости бораца и руководилаца.

Иако је Бригада била у саставу 16. дивизије, она је самостално дејствовала и без контакта Штаба бригаде са Штабом дивизије. За то време Штаб бригаде је био потчињен Главном штабу за Војводину, који му је издавао само директивна наређења. Штаб бригаде је имао пуну слободу у одабирању објеката напада и планмрању акције. Главни штаб Војводине се само у три случаја непосредно ангажовао – у организацији транспорта за источну Босну, у организацији одбране Фрушке горе за време офанзиве 14. СС полицијског пука и у планирању напада на непријатељску посаду у с. Купиново. Шта више, такву слободу имали су и штабови батаљона кад

год је Бригада дејствовала по батаљонима, а некад и команде чета. У овим случајевима, истина, Штаб бригаде је често командну улогу оетваривао преко евојих чланова који би одлазили са батаљонима. У недостатку техничких средстава везе (жичних и радио-средстава, сем курирских), тако организовано и постављено командовање обезбеђивало је оптималне услове за брзо доношење одлука и ефикасну употребу јединица. У равном Срему, равномерном и релативно најнасељенијем делу Југославије, где су комуникације свуда проходне за технику, са посадама непријатеља у свим већим и мањим гарнизонима, услед недостатка техничких средстава везе, свако друго решење у командовању не би одговарало. Због могуће брзе интервенције непријатеља >из свих праваца, одлуке су се морале доноОити врло брзо, одмах чим се сагледа и процени ситуација. У тим условима би тражење одобрења и чекање на наређење вишег штаба имало тешких последица по јединице.

По броју људи и наоружању Бригада представља тактичку јединицу. Међутим, у ондашњим околностима, она је имала и одиграла улогу оперативне јединице. Та улога јој је одређена још у тренутку формирања, када су јој од Главног штаба постављени ближи и даљи задаци. Због тога се она није задржавала у једном региону, већ је дејствовала на читавој територији Срема, а у два навр;ата прелазила и у источну Босну. Сем у два случаја увек је била иницијатор борбене активности – бирала је место сусрета са непријатељем, одређивала време и наметала облик борбе. Само је једном била изненађена (код с. Батровци) и једном била присиљена на фронталну одбрану (офанзива 14. СС полицијског пука на Фрушку гору), али је и тада врло брзо преузимала иницијативу, без обзира на јачину непријатеља.

Најбоље резултате Бригада је постигла организовањем заседа (код ж. станице Спачва и код с. Нештин) у јутарњим часовима и комбинованим са диверзијама, дању или ноћу. Успех је обезбеђен провером примљених информација, претходним извиђањем одабраног места за заседу, осмишљеном одлуком и добро постављеним јединицама у заседи; одличној маскираној и ватреној дисциплини бораца, ,а изнад свега потпуним изненађењем непријатеља. Сем тога, у заседним борбама изведеним дању успех је био већи и због тога што

је видљивост омогућавала команданту да оствари увид над дејствима батаљона и прати ситуацију на бојишту, и да за све време борбе, држи ватру у својим рукама. Овај облик борбе је најповољнији за равницу, те су га и одредске јединице нај-В)ише примењивале.

У нападима на непријатељске посаде у насељеним местима резултати су зависили од многих фактора, пре свега од јачине и квалитета непријатељских снага, његове организације спољне и унутрашње одбране; од реалности одлуке за напад и снага и средстава одређених за напад и за обезбеђење напада, и од психичке и борбене припремљености бораца и старешина за напад. Треба имати у виду да је непријатељ у 1943. години, након многих неуспеха у 1942. години, далеко већу пажњу посветио одбрани насељених места, поготово оних у којима су се налазиле фолксдојчерске породице или места од посебног тактичког, оперативног, економског, или политичког интереса. Таква места имала су организован систем спољне и унутрашње одбране. Опољна одбрана организована је системом иЗђлованих ровова и бункера на ивицама и прилазима насељу, а унутрашња потпуним системом ровова и бункера око објеката у којима су смештени (увек од тврдог материјала), који су такође били подешени за одбрану и заштићени жичаним препрекама. Напади на ова места били су утолико тежи што је, после ликвидације спољне, темпо напада био успораван ватром фолксдојчера из насељених зграда тако да је врло мало времена остајало за напад на најјаче објекте непријатеља у центру н,асеља.

Због близине других непријатељских гарнизона одакле се могло брзо интервенисати, напад се морао изводити ноћу уз јача обезбеђења на угроженим правцима. Ноћ је нападачу нудила прикривен прилаз и услове за постизање изненађења избором времена за напад. Међутим, у то време непријатељ је већ добро схватио нашу тактику, па је организовао добру осматрачку и патролну службу и у току ноћи јединице држао у сталној борбеној готовости, онемогућавајући на тај начин свако изненађење. Управо због овако организоване и постазљене одбране у Гргуревцима и Иригу, Бригада није могла у потпуности да ликвидира непријатељске посаде – успевала је да потисне непријатељске снаге са спољне одбране, да савлада отпор из појединих зграда и приђе главним објекти-

ма одбране на домет ручних бомби. Али, у савлађивању отпора до ових објеката изгубљено је драгоцено време. Обично је остајало мало ноћног времена за организацију и напад на последња упоришта одбране која су најбоље утврђена и брањена. Ноћно време је било одлучујући фактор, јер су се јединице до сванућа морале извући из борбе, како не би дошле у неповољан положај и у ситуацију да буду опкољене од снага које су обично још у току ноћи биле упућене из блиских гарнизона у помоћ нападнутој посади.

Треба имати у виду да су јединице стално биле попуњаване новим и младим борцима, који не само што нису имали борбеног искуства, већ су у многим случајевима у борбу ступали одмах пошто су примили пушку. Поред тога при нападу на већа наеељена места, било је и непотребног задржавања око појединих зграда због жеље старешина да се претходно све очисти како би се осигурало залеђе. Ово је, разумљиво, условило неравномерно продирање јединица и омогућавало непријатељу да што боље организује ватру из главних отпорних тачака.

Па ипак, сви ови фактори били би превазиђени да је Бригада имала одговарајућа инжињеријска средства и оруђа за рушење бункера и зграда од тврдог материјала и разуме се, за то оспособљено људство. Ручних бомби било је мало, објектима се често није могло прићи, а за топ није било одговарајуће муниције. Изузетак је био напад на непријатељеку посаду у с. Купинову, који је у потпуности успео јер је општа ситуација у том рејону дозвољавала да се борба настави и у току дана. Ипак, без обзира на минималне војничке резултате (жртве и плен) нападима на ова меета постигнути су постављени основни тактички циљеви – непријатељ је потеран из мањих гарнизона, а његове присталице више нису биле сигурне ни у градовима. За НОП Срема то су биле крупне политичке победе. Потпуни неуспех Бригада је доживела само у нападу на с. Павловце које је имало спољну одбрану организовану системом бетонских бункера.

Међутим, у нападима мањих јединица на слабије посаде у местима која нису имала спољну одбрану (Вогањ, Лађарак) или на јаче посаде утврђене у објектима ван насеља (пустара Банковац), постизани су потпуни резултати. Разлози леже у постигнутом изненађењу и времену напада – а једини-

це су већ у првом тренутку нападале директно на главне и једине објекте непријатељске одбране, где нелријатељ није имао времена да се потпуно припреми и организује за одбрану а било је довољно ноћног времена да се акција оконча, покупи плен и јединице извуку. Треба истаћи и успех чете 3. батаљона у нападу на с. Лаћарак, изведен уз предходну инфилтрацију једног вода и избора најповољнијег тренутка за напад (пред полицијски час), чиме је постигнуто потпуно изненађење. Овај облик борбе пружа изванредне резултате и требало га је више користити и при нападу на јаче посаде у комбинацији са нападом споља – инфилтрирана јединица би дезорганизовала унутрашњу одбрану и омогућила јединицама споља да брзо ликвидирају спољну одбрану, брзо продру кроз насељено место и брже избију пред главне објекте одбране.

Диверзије на путни и железнички саобраћај, комбинован са нападом био је врло чест облик борбе у Срему. Захтевао је брижљиву припрему јединица, ефикасност и брзину у извођењу напада, посебно због могуће брзе интервенције дуж пруге. У лето 1943. године скоро да није б**ија10** ноћи, а да на некој деоници није одлетео воз у ваздух. Међутим, Бригада је од свог формирања па до прелаека у источну Босну, извела само четири такве диверзије и том приликом постигнути су изванредни резултати, и у погледу губитака у живој сили непријатеља и у огромној материјалиој штети. Разлог што је Бригада мало користила овај облик борбе лежи у чињеници што је то био основни задатак одредских јединица и њихових диверзантских група, а касније диверзантског одреда Главног штаба Војводине.

Бригада је само у два случаја била у ситуацији да води одбрамбену борбу; први пут, када је у рејону босутских шума (Дому Скела) успешно штитила пребацивање добровољаца у источну Босну. И, други пут, приликом офанзиве 14. СС полицијског пука на Фрушку гору када је била изненађена и када је водила борбу са бројно и технички знатно јачим непријатељским снагама, и то на врло широком фронту. Ипак, успешно је одолевала нападима непријатеља све до пада мрака када се дивергентно пробила из обруча. Имала је и једну сусретну борбу код с. Батроваца кад су је потпуно изненадили непријатељски тенкови али захваљујући брзом извлачењу, последице су били минималне.

Вишеструко повољнијем борбеном билансу у односу на непријатеља треба у многоме захвалити и маневарској способности, како батаљона тако и Бригаде у целини, пошто се без напрезања могла пребацивати из једног у други рејон Срема. Сем личног наоружања борци су били растерећени свега што је могло успорити брзину кретања. То је постигнуто захваљујући снажном народноослободилачком покрету и изванредној организацији територијалне обавештајне, санитетске и интендантеке службе, ноја се одвијала преко команди подручја, команди места и месних народноослободилачких одбора. Исхрана јединица углавном је обезбеђивана преко НОО, а рањеници су одмах, по указаној првој помоћи, упућиван-и у села на слободној територији где се наставља лечење. Снабдевање одећом и опремом вршено је из плена, преко команди подручја и команди места. То су били најповољнији услови за снабдевање јединица, а и разумљиви разлози што Бригада није развијала обавештајну, интендантску и санитетску службу. За развој родова (сем мин^ималне артиљерије) и других служби Бригада није располагала одговарајућим наоружањем и средствима.

Постигнути борбени резултати Бригаде Још су значајни-Ји кад се има у виду да је мали број старешина и бораца имао било какво војно образовање и да је по социјалном са ставу највише било сељака, затим радника и занатлија, а само незнатан број студената, ђака, службеника и воЈних лица (официра и подофицира). Образовна структура војних и политичких старешина, као и болничарки, нешто је поправљена упућивањем једног броја старешина на војне и политичке курсеве. За разумевање образовне структуре, без обзира што је преко 90°/о било сељака и радника, треба имати у виду чињеницу да није било неписмених. Истина, незнатан број се могао сматрати полуписменим, али сви остали су били способни да прате партизанеку штампу, која се, због недовољног броја примерака, морала групно читати на политичким часовима.

Избор за стручно образовање старешинског кадра, падао је на проверене и одане борце Партији, храбре, проницљиве, природно интелигентне и сналажљиве младиће, а за политичке руководиоце, било је потребно да поред тога имају

смисла за јавно иступање и организацију политичког рада и културног живота у јединици. Временом, стицањем искуства на основу показаних успеха у различитим ситуацијама, вршења је диференцијација у даљем уздизању.

Иако је на многим састанцима штабова и команди чета, затим партијским и СКОЈ-евским састанцима и на политичким зборовима јединица, редовно анализирана свака акција и расправљано о држању и поступцима у борби појединих бораца и руководилаца или о међусобним односима, треба имати у виду да то нису били проблеми који би у целини имали теже последице на морално стање и борбену готовост јединице. Јуство Бригаде најтеже је доживело неуспех у нападу на Ириг. Ово утолико више што су борци васпитавани, а и у дотадашњим борбама навикли, да се најминималнијим жртвама постижу добре резултате. Свака жртва је тешко подношена, и преболевана са посебним пијететом. Ни мртав борац, а камоли рањен, није смео да падне у руке непријатељу.

Војној настави је највише Јпосвећивана пажња, када год је за то било времена. Сводила се, у првом реду, на обуку •у употреби властитог наоружања, док се борбена обука јединица сводила на увежбавању десетине и вода у нападу и одбрани – у бирању и заузимању заклона и отварању ватре по команди. Ређе је извођена и стројева обука.

Политичка настава извођена је скоро свакодневно. Нови борци долазили су у јединицу идеолошки потпуно опредељени, што је постигнуто радом још у сеоским и градским скојевским и омладинским организацијама. Не треба схватити да су то били већ политички и идеолошки образовани младићи, али су их партијске, скојевске и омладинске организације провериле, припремиле и упутиле као политички свесне борце. Даљи рад се стога одвијао на политичким часовима и конференцијама по јединицама, најчешће читањем партијске и партизанске штампе и литературе, ређе држањем пригодних или тематских предавања. Посебан теоретски рад одвијао се се са комунистима и СКОЈ-евцима на њиховим теоретским састанцима. Уосталом, свака анализа борбе била је својеврсна политичка и војна обука. Сви ти фактори утицали су, поред борбеног, на релативно висок степен морално-политичког јединства јединице.